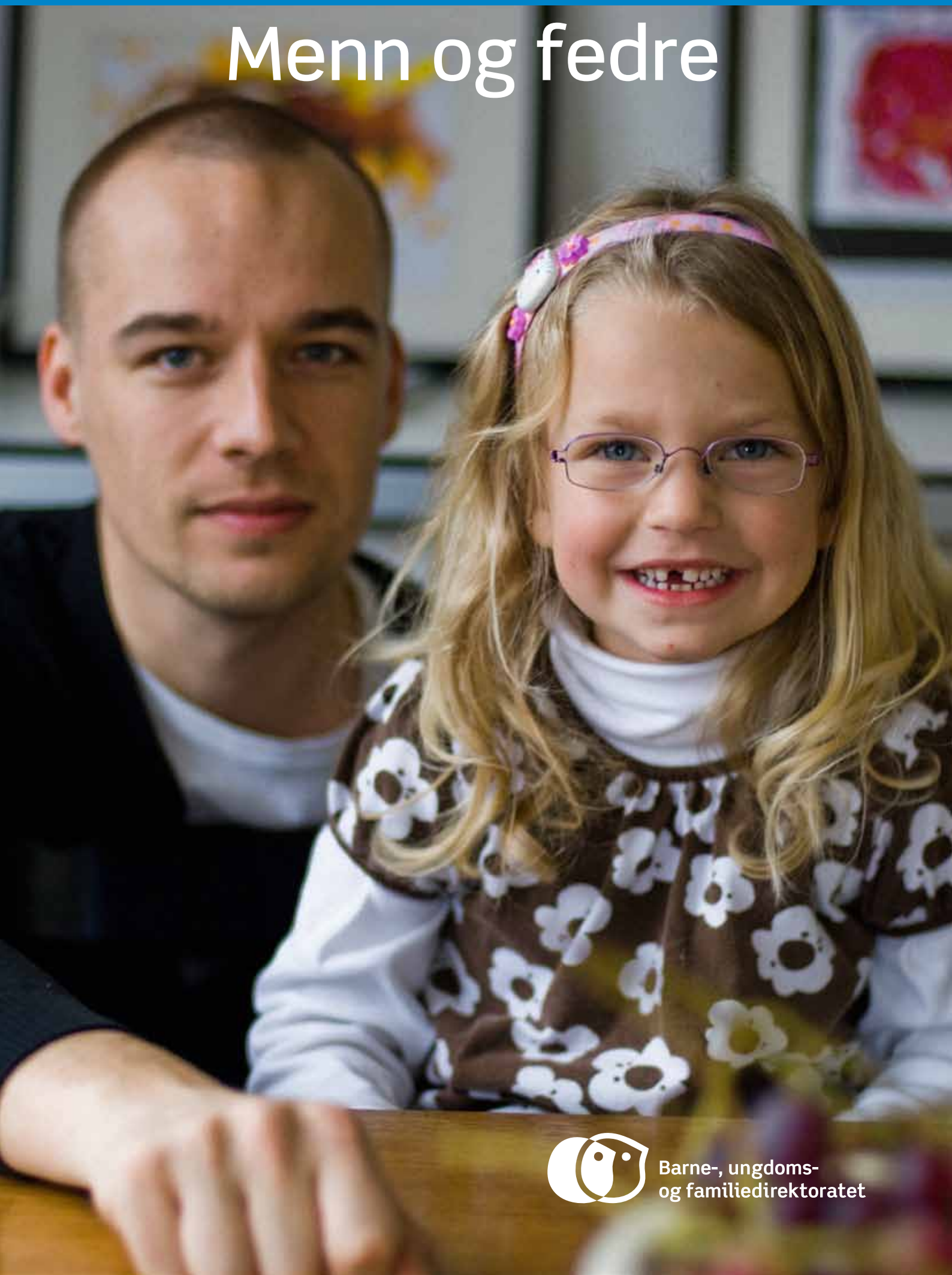

Menn og fedre

Forord

Menn og fedre er tema i nr 2 i skriftserien vår i 2009. Nr 1 i serien i år var Geir Skaulis faglig solide monografi om forskning på familierapi. Stoffet i nr 2 har en annen sjanger.

Etter et innledningskapittel av Berger Hareide om mannstematikken har vi en samtale med tre mannlige terapeuter, Martin Dam, Tor Eivind Erikstein og Sverre Jor, om menn og terapi. Gunnar Holmen, som har ledet Adam-prosjektet i Egersund, forteller om hvordan deres kontor har prøvd å nå ut til den mannlige del av befolkning på alternative, utradrettede måter. Ide Birkeland og Bjørn Hanche-Olsen har i flere år ledet mannsgrupper på Familievernkontoret i Vestfold, og deler sine erfaringer fra det arbeidet. Jon Middelborg er intervjuet om menn og vold, og om hvordan familievernet kan arbeide med disse temaene. Jørn Auran er intervjuet om menn i mekling. Jørn har i år sammen med Ulf Rikter-Svendsen hatt kurs for meklere om likestilt foreldreskap. Vi har derfor også bedt Ulf Rikter Svendsen, som er leder for Reform, ressursenter for menn, om å sette mannspektivet inn i en familiepolitisk ramme.

Om lag en tredel av henvendelsene til familievernet kommer fra menn. Om lag en fjerdedel av de ansatte er menn. Det er en klar kvinnedominans i tjenesten.

Vårt departement BLD – Barne- og likestillings- (tidligere også familie-) departementet – har de siste årene hatt et økt fokus på likestilling. Departementet vil snart skifte navn til BLI – Barne-, likestillings- og integreringsdepartementet. Vi kan selvfølgelig frykte at familieperspektivet blir nedtonet til fordel for likestilling. Det pålegger oss derfor et ansvar for at vi i våre faglige diskusjoner holder familieperspektivet oppe. Familien har som samfunnets minste organisatoriske enhet stor betydning for at vi skal kunne trives i livene våre og være positive bidragsyttere inn i et større fellesskap.

Departementets likestillingsfokus gjenspeiles som tema i oppdragene Bufdir de siste årene er gitt gjennom stortingsproposisjon og tildelingsbrev. I tildelingsbrevet for 2009 blir Bufdir bedt om å gjøre menn mer oppmerksomme på familievernets tilbud, styrke menns rolle i samliv og omsorg for barn, og få flere mannlige terapeuter.

Departementet er kjent med at kjønns-ubalansen ikke er et kjennetegn ved familievernet spesielt. Det gjenspeiles i alle tjenester innenfor fagområde helse og sosial, og henger sammen med kulturelle grunndrag som ikke

uten videre kan endres gjennom et tildelingsbrev av en tjeneste alene, men som må forstås og utfordres i en større kontekst.

Våre familierapeuter og meklere må forholde seg til likestillingsspørsmål når par kommer inn til rådgivning og terapi, mekling og foreldresamarbeid. Kjønnssroller og likestilling har alltid vært tema i familievernet, og tjenesten har i utgangspunktet høy bevissthet på temaene i sine menneskemøter. Likevel må vi fortsette å stille oss analytiske og kritiske spørsmål som:

- Hvorfor er det fortsatt langt færre menn som tar kontakt med tjenesten vår? Hva kan vi på vårt kontor gjøre for å nå flere menn? Er det noe med måten vi organiserer arbeidet vårt på som virker ekskluderende?
- Og når de først kommer: Hvordan møter vi dem? Kan menn føle seg hjemme i våre fysiske rammer, eller har vi for mange sofaputer og duftlys?
- Vi trenger flere mannlige terapeuter i tjenesten. Hvordan kan vi sikre en bedre rekruttering?

Spørsmålsrekka kan gjøres lenger. Temaet menn er grenseløst og i dette nr av skriftserien belyses bare en liten del. Vår hensikt er ikke å servere ferdigtygde meninger, men å gi innspill til erfaringsdeling, refleksjon og analytisk tenkning. Vi håper at dere setter av tid til å diskutere temaet menn og fedre videre på kontorene, og at dere i dette nummer av skriftserien har fått litt "start-hjelp". Temaet krever vår oppmerksomhet.

Det er Claus Hagen og Berger Hareide som har stått for intervjuene, det meste av skrivearbeidet og redigeringen. Sammen med bidragsytterne fortjener de en stor takk.

Anne Kristine Due-Sørensen
Seksjonssjef familievern
Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet

Innhold

Hva er det med menn?	4
Tre mannlige terapeuter om menn og terapi	12
Volden må tas på alvor	19
Adam hvor er du?	22
Mannsgrupper etter samlivsbrudd	26
Pappas stemme skal fram!	30
Fokus på menn i nyere norsk familiepolitikk	34
Litteraturliste	40

Utgitt av Barne,- ungdoms- og familiedirektoratet (Bufdir).

Redaktør Berger J. Hareide

November 2010 (2. opplag)

ISBN 978-82-998122-1-4

Opplag 2000

Design og produksjon Siste skrik

Foto: Kai Myhre(cover), Claus A. Hagen, og Colourbox

Hva er det med menn?

Berger J. Hareide,
Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet (Bufdir).

Han er utdannet cand.paed. med spesialitet i pedagogisk-psykologisk rådgivning, og har arbeidet i PP-tjenesten, høgskolesystemet og vært leder av Samlivssenteret ved Modum Bad. Kom til Bufdir i 2004 som avdelingsdirektør med særlig ansvar for familievernnet. Er fra august i år seniorrådgiver.

Det nye svake kjønn?

Hva er det med menn? I skrivende stund, advent 2009, går "Jul i svingen" på barne-TV, med en mannlig hovedperson, Marvin, som framstår lettere postmoderne parodisk. I følge en kommentar i Morgenbladet er Marvin "manipulerende, svak, barnslig, klønete, patetisk, sjofel, mislykket, smålig, unnvikende, myk, feig, utspekulert, nedrig". I motsetning til kona, Agnetha, som framstår som "sterk, robust, handlekraftig, besluttosom, bestemt, drivende, ansvarlig, streng". Barna er forhandlingsdyktige og handlekraftige. Det nye familiehierarkiet, slik de små nå får innprentet av NRK, er: 1) mor, 2) barn og 3) far (Sætre 2009).

Ja, hva skal vi egentlig med mannen? Spørsmålet meldte seg igjen her nylig da Ap-representant Gunn Karin Gjøl foreslo at enslige kvinner må kunne få kunstig befruktning. Det er diskriminerende at single kvinner fortsatt må ha samleie med en "far" for å få barn. Assosiasjonen gikk umiddelbart tilbake til en av de amerikanske urfeministene, Gloria Steinem, som i følge min hukommelse sa at en kvinne uten mann er som en fisk uten sykkel. (Her må tilføyes at jeg ikke var helt uten en viss smålig mannlig skadefryd da jeg for noen år siden leste at Gloria Steinem nå i godt voksen alder hadde giftet seg – med en mann.)

Men vi ser også tendenser til å trekke mannen mer inn i varmen, om det nå er fordi det er synd på ham eller fordi han faktisk kan bety noe. Det er ikke lenge siden den daværende kvinnelige barne- og likestillingsminister trådte til for fullt og lot seg avbilde blant et trettittalls menn i sitt nyoppnevnte Mannspanel. Nå skulle det gjøres noe!

I familievernnet har vi derfor nå et par år gjennom stortingsproposisjon og tildelingsbrev fått beskjed om at menn skal prioriteres i vårt arbeid:

- * Det må iverksettes tiltak for å gjøre menn mer oppmerksomme på familievernets tilbud.
- * Familievernnet skal ha tiltak for å styrke menns rolle og funksjon i samliv og omsorg for barn.
- * Det skal gis kompetanseoppbygging for meklere for å fremme likestilling mellom foreldre.
- * Det må rekrutteres flere menn til å søke stillinger i familievernnet.

I tjenesten vår har det vært en del fagpersoner som synes at familievernnet har mer enn nok av større utfordringer å bale med, framfor å måtte prioritere ministerens rørende omsorg for menn. Vi glemmer nok innimellom at vi er underlagt et likestillingsdepartement med sterke politiske fokuseringer på området. Det er ikke alltid like lett å følge med i svingene der.

Å skrive et faglig innledningskapittel om menn og fedre gir en viss følelse av sviktende retningssans. Hvor skal en ta grepet her? Og dessuten gjelder vel også her Else Michelets to originalitetslover: 1. Det meste er sagt før. 2. Det meste er sagt bedre før.

Mitt valg i dette er å se nærmere på tre ulike undersøkelser om menn, samliv og parterapi, etter noen innledende runder med refleksjoner om likestilling.

Likestilling og samliv

Vi kommer ikke unna det: Likestilling og kjønnsroller er tross alt sentrale anliggender når en arbeider med samliv. Dette er temaer familievernnet møter daglig i sine samtaler med par og familier, og som tjenesten har møtt daglig i alle sine 50 år. Vi har etter hvert en økende dokumentasjon på at en mer likestilt fordeling av arbeidsoppgaver i heimen gir bedre kvalitet og slitestyrke for parforholdet, og dermed virker forebyggende mot samlivsbrudd. Samtidig gir dette styrket foreldreskap,

og dermed bedre oppvekstvilkår for barna – kanskje det viktigste argumentet for likestilling og likeverd. For familievernet er dette en begrunnelse av betydning – vi har vanligvis en ryggmargsrefleks på å være opptatt av hva som er best for barna, mer enn av de voksnes rettigheter.

Betydningen av likestilling for samlivet er igjen klart dokumentert i den ganske ferske undersøkelsen Likestilling og livskvalitet (Holter, Svare & Egeland 2007). Av de som sier at likestillingen hjemme fungerer dårlig eller ganske dårlig, svarer 61 prosent (begge kjønn) at de har vurdert samlivsbrudd. Der hvor likestillingen er ganske god, har 27 prosent vurdert brudd, og blant de som sier den er svært god, er det bare 16 prosent.

Likestilling er ikke først og fremst en nøyaktig vekting av arbeidsoppgaver. Det primære er at begge ”drar i samme retning” og samarbeider om familie og samliv som et felles prosjekt. Og viktigst her er at mennene engasjerer seg i barna (St.meld.nr.8, 2008-2009).

Det er ikke til å komme unna at disse temaene handler mye om menn. Etter sigende har kvinnen forlatt hjemmet, mens mannen ennå ikke har kommet hjem tilsvarende. Innsatsen i heimen er fortsatt ulik, selv om det har jevnet seg mer ut. F.eks. svarte 95 prosent av mennene i 1988 at partneren deres sto for matlaging, mens 48 prosent av mennene svarte det samme i 2007. Men sammenlikningen mellom menns og kvinners innsats blir nokså ulik, i følge Hanne Haavind (2006): Mødres innsats måles opp mot hva barnet trenger, mens fedres betydning blir målt mot en standard der alle bidrag blir positivt mottatt: ”...standarden for farskap starter på null.”

Dette henger faktisk ikke bare på menns unnasluntring. Noen kvinner har vært negative til at menn skal inn på områder som hittil har vært forbeholdt kvinner. Vi ser det i en undersøkelse hvor bare 13 prosent av kvinnene ønsket å overlate mer av ansvaret for hjemmet til mannen (Nordisk Ministerråd 2000). Det hevdes at det vil gi mennene mer makt, og kvinnene mindre selvstendighet. Dette blir ikke støttet av eksisterende forskning. En studie fra ulike kulturer viser at høy grad av involvering fra far i barneomsorg går sammen med høy status og stor samfunnsmyndighet for mor (Holter & Aarseth 1993). Økt farsdeltakelse hjemme gir god likestillingseffekt.

Men fortsatt henger det igjen tradisjonelle kjønnsroller i en del menns holdninger. Slik for eksempel hovedpersonen i Edvard Hoems roman *Prøvetid*, Johannes Bergman, gjorde det klart: ”Eg har ikkje kome til verda for å halde dette kjøkenet reint.” Men dette er ikke representativt lenger for den yngre generasjon. I en undersøkelse fra

Samlivssenteret på Modum Bad i 1996/97 svarte 98 prosent av guttene i videregående skole at de synes barneoppdragelse er noe mor og far bør ha like mye ansvar for, og 86 prosent av guttene mente at menn og kvinner bør dele likt på husarbeidet (Hareide & Emanuelson 2002).

Så der er vi. Målsettinga er klar fra politisk hold, slik det er uttrykt i den nye mannsmeldinga fra i år: ”Regjeringa erkjenner at likestilling berre kan oppnåast når menn og kvinner arbeider saman mot konkrete mål og aksepterer at både maskulinitet og femininitet har sider der endringar og nye tilpassingar trengst. Likestilling mellom kjønn handlar både om å endre haldningar hos menn og kvinner og om å sikre formelle rettar og plikter på individ- og gruppenivå.” (St.meld.nr.8, 2008-2009)

Er det synd på mannen?

Det har gått over et tiår siden The Economist (1996) kom opp med deprimerende statistikk for det tradisjonelt sterke kjønn. I oppslaget ”Tomorrow's second sex” beskrev de hvordan gutter og menn nå etter hvert sakter akterut både i utdanning, i arbeidslivet og på hjemmefronten. Jenter er i flertall i høyere utdanning. Gutter velger stadig vekk tradisjonelle yrker som lett fører til arbeidsledighet. Jenters tradisjonelle omsorgsykker er i hvert fall ikke tilsvarende truet av oppsigelser. Det gjenstår fortsatt en del på likhet i arbeidslivet, og da særlig oppover i systemet. Men i økende grad blir kvinner foretrukket og ”kvinnelige” lederegenskaper framhevet. I norske aksjeselskaper var på 90-tallet 19 av 20 styremedlemmer menn. I 2008 var 6 av 10 i styrene menn. Også her endrer det seg.

Det er ingen nyhet at menn heller ikke er det sterke kjønn når det gjelder helse. Forventet levealder i 2007 var 78 år for menn og 83 år for kvinner. I 2007 var raten for dødelighet før fylte 65 år 28 per 1000 for menn og 18 for kvinner. En større andel av kvinner sier rett nok at de har ulike fysiske og psykiske plager, og de oppsøker lege oftere. Men vi ser at de manns spesifikk sykdommene øker. Menn har høyere dødelighet som følge av ulykker og risikofull atferd. De er overrepresentert i selvmordstatistikken. Menns psykiske problemer er åpenbart underbehandlet. Mange menn blir også sykmeldt etter samlivsbrudd, flere enn kvinner (St.meld.nr.8 2008-2009).

Det kan nesten virke som om våre gamle forestillinger blir snudd på hodet. Her har vi gamle sekstiåtters fått nedfelt i oss grunnleggende forestillinger om at det er kvinnen som er undertrykt, det er kvinnen det er synd på. Det er ingen tvil om at det har vært mest fokus på kvinner i forskning og faglitteratur de siste 30-40 år. For

noen år tilbake på en studietur var jeg innom en av de største og mest velrennomerte bokhandlere i USA og fant utallige hyllemeter med kvinneforskning. Og helt nederst i hjørnet en snau liten halvmeter med mannsforskning. Den samme skjevhet gjelder for så vidt også forskning på fedre i forhold til mødre. All tradisjonell utviklingspsykologi har primært handlet om barna i relasjon til mødrene. Det første noenlunde solide farsbidrag kom midt på 70-tallet med Michael Lambs epokegjørende artikkelsamling "The Role of the Father in Child Development" (Lamb 1976). Nå vil forskningen som regel speile den virkelighet den befinner seg i. Og noen særlig stor farsinnsats i heimen var det heller ikke i de dager. Det tok sin tid før det var grunnlag for å gi far noen spesiell oppmerksomhet på dette området. "Fedre kan således på mange måter sies å ha fått den plassen de fortjener" (Ulvund 1998).

Enkelte mannsaktivister framstiller det som den manglende fokusering og de dårlige statistikker betyr at det er mannen som har blitt det nye kjønnsrolle-offer. Det er kvinnene som nå har fått all definisjonsmakt. Slik hovedpersonen Frandse i Hans Jørgen Nielsens bok Fotballengelen uttrykker det med et hjertesukk: "Hvordan skal jeg kunne gjenvinne min tapte glans når både hun og jeg hele tida oppfatter meg som en dårlig skolestil som det skal rettes så mye i at det nærmest kan være det samme."

Det er ufruktbart å diskutere hvem det er mest synd på, kvinnen eller mannen. Ingen av kjønnene vil tjene på å monopolisere offer-rollen. Det er viktig for menn å kunne være med på å definere hva som er rett og galt, også på hjemmearenaen. På samme måte som det er viktig for kvinner å komme ut av posisjoner hvor de blir ofre for mer eller mindre skjult mannsmakt. Som det ble sitert i mannsmeldinga ovenfor: "...både maskulinitet og femininitet har sider der endringar og nye tilpassingar trengst".

Mannlig omsorg

Familievernet opplever i rådgivning og mekling at en del kvinner stiller spørsmålstegn ved sine menns evner til å være omsorgsfulle. I noen tilfeller er det sikkert en rimelig observasjon, i andre tilfeller bør en kunne stille spørsmålstegn ved det, fordi det kanskje kan henge sammen med hva som defineres som omsorg – og hvem det er som forvalter denne definisjonsmakten.

Aller først litt om barnas behov: De gamle utviklingsteorier om mor som den eksklusive base, og nødvendigheten av en "psykisk symbiose" mor-barn i en tidlig fase, er ikke lenger god latin. I dag sier vi heller at barn utvikler en kompetanse "som gjør dem egnet til å trives i en utvi-

det sosial verden på et svært tidlig tidspunkt" (Sommer 1997). Mor og far sammen om omsorgen, med en aktiv far og en god komplementær deling av arbeidsoppgaver og ansvar, synes å være en meget bra løsning for barna. Noe annerledes blir spørsmålet om omsorgen etter samlivsbrudd. Å akseptere en delt omsorg 50/50 for barn under ca tre år, er å dra en nyere forståelse av utviklingspsykologien litt vel langt. Her bør vi tross alt ta med oss det vi vet ut fra tilknytningsteori, forskning og erfaringer. Det trengs mye stabilitet og kontinuitet for å sikre en god tilknytning.

Så litt om menns forutsetninger. Her har vi for lengst en del etablert viten. En rekke undersøkelser har belyst fedres evner til å være omsorgsfulle. Konklusjonen er entydig at det ikke er kjønnnet som er viktigst, men erfaringslæringen. I samspill med nyfødte barn viser fedre, i følge en undersøkelse av Greenberg og Morris, et sterkt følelsesmessig engasjement, ("engrossment"), og fokuserte intuitivt på spedbarnets ansikt og uttrykk (Sommer 1997). I flere studier, foretatt av Parke & O'Leary, og Parke & Sawin, av mødre og fedre i samspill med nyfødte, var det ingen kvalitative forskjeller, eller forskjeller i grad av sensitivitet, mellom de to kjønn (Ulvund 1998). Det samme har blitt bekreftet ved undersøkelser hvor det også er brukt fysiologiske mål (hjerter, blodtrykk, hudrespons): menn var like sensitive på barnegråt som kvinner (Frodi & Lamb 1978). I et litt mer avansert design med fire grupper (tre grupper uten barn, en med) var det ingen forskjell i interesse og sensitivitet hos de tre uten barn, mens kvinnene i gruppen med barn var så vidt litt mer sensitive enn sine menn (Feldman & Nash 1978). I følge forskerne var dette ikke medfødte kjønnsforskjeller, men et resultat av at kvinnene hadde mer erfaring og lært atferd.

Jo visst kan menn. Mannsforskeren K.D. Pruett fulgte i flere år en gruppe familier med hjemmearbeidende fedre. Det bør bemerkes at fedrene her ikke var spesielt feminine. Konklusjonen til Pruett var at barn med fedre som primære omsorgsgivere var kompetente, nysgjerrige og viste høy grad av trivsel. Fedrene evnet å utvikle de intense, gjensidige tilknytninger som barn trenger (Sommer 1997). Dette gjorde også noe med fedrene: De ble tryggere på hva de gjorde og mer tilfreds, de ble rett og slett mer glad i barna sine. Attpåtil viste statistikken at disse fedrene var mindre utsatt for sykdommer.

Berit Brandth og Elin Kvande ved NTNU har i flere år kommet med viktige bidrag på dette feltet. I en undersøkelse om hjemmearbeidende fedre viste de til at fedrene utformer sin foreldrerolle annerledes enn mødrene. De ønsket også et nært forhold til barna, men på en mer mannspreget måte. De ville gjøre ting sammen med

dem, og lære dem selvstendighet – i en viss motsetning til mødrenes vektlegging av nærhet og intimitet. Mødrene vurderte denne mannlige omsorgen svært positivt – det eneste var at de ikke var så begeistret for at fedrene nedprioriterte husarbeidet (Brandth & Kvande 1991 og 1996).

Andre undersøkelser vektlegger lek som fedres kanskje viktigste bidrag. Fars lek er påvist å ha en bred effekt, fra motorisk og intellektuell utvikling til mestring av følelser og selvkontroll. Lek og omsorg glir således over i hverandre. En større longitudinell amerikansk studie over 26 år har demonstrert dette. Ved oppsummeringen var det mest oppsiktsvekkende resultat ("quite astonishing" i følge forskerne) følgende: Den viktigste faktor i barndommen når det gjaldt å utvikle empati, var fedrenes involvering i omsorgen. De fedrene som hadde brukt mest tid på egne barn – laget mat til dem, badet dem osv – hadde de barna som ble de mest empatiske som voksne (Popenoe 1996).

Da må vi tolke litt. Det kan ha noe å gjøre med at fedre ved sin måte å delta aktivt på, gir gode og nyanserte modeller for både sønner og døtre. Men en mulig deltolkning er også at mødrene – når fedrene tar en mer likestilt del av ansvaret – får bedre tid og muligheter til å være overfor barna det de er dyktige til.

Da er vi tilbake til komplementariteten. Mens mor kan være mer her-og-nå, kan fars betydning ofte være mer langsiktig rettet. Mens mor i sin kontakt kan være mer preget av nærvær og fellesskap, er far ofte mer orientert mot handling.

Det er ingen grunn til å sette mødres og fedres bidrag opp mot hverandre. Begge parter trengs, og utgjør – når de kan samarbeide om det – en god og utfyllende helhetlig innsats til beste for barna.

Favoriseres menn i terapi?

Så langt om likestilling og menn. Så over til de tre undersøkelsene om menn og samliv og menn som er i kontakt med parterapi og familievern.

I departementets direktiver om å fokusere mer på menn er det nærmest forutsatt at menn kommer dårligere ut i familievernet. Det er for så vidt riktig at færre menn tar kontakt med vår tjeneste. Men det kan i utgangspunktet tolkes på ulike måter. Det kan faktisk også ha noe å gjøre med at menn gjennomgående er mer fornøyd med parforholdet sitt enn kvinnene er (St.meld.nr.8 2008-2009). Men når de først kommer inn i den tross alt kvinnedominante verden som familievernkontorene er,

hvordan blir de da møtt? Noen funn kan tyde på at de faktisk blir favorisert.

I en artikkel i Tidsskrift for Norsk psykologforening i 1994 refererer Aud Johanne Lindvåg og Siri Thoresen sin undersøkelse med analyser av videoteipede terapisaamtaler med 14 par på et familievernkontor. Deres utgangspunkt var å belyse den systemiske teoris idealer om nøytralitet og sirkularitet i møte med omverdenens mer maskuline dominans. De var opptatt av de mannlige og kvinnelige familieterapeutenes faktiske atferd og ikke deres forklaringsmodeller (Lindvåg & Thoresen 1994).

De fikk bekreftet sine hypoteser om at terapeutisk nøytralitet er vanskelig å kunne oppnå. Terapeutenes systemiske briller gjorde at de så bort fra den betydning kjønn hadde for samippet. Kort referert så de tre konsekvenser av terapeutenes atferd:

1. Mannens tema som fokus i samtalen ble opprettholdt på bekostning av kvinnens.
2. Et bilde av mannen som individuell og atskilt og kvinnen som relasjonelt definert, ble opprettholdt og bekreftet.
3. Overhyppighet av positive beskrivelser av mannens atferd og grad av struktur overfor kvinnen bidro til at mannen fremsto mer positivt enn kvinnen." (Lindvåg & Thoresen 1994)

I følge forfatterne kan familieterapiens dominerende systemteoriske forutsetninger skape omfattende problemer stilt overfor mellommenneskelige samspill preget av makt og ulikhet. De sirkulære forklaringer kan frata det personlige ansvar. Nøytrale terapeutiske holdninger frastår som kjent fra normative evalueringer. En avhengighet av det sirkulære paradigmat i familieterapi gjør det vanskelig å forholde seg til lineære fenomener, som i følge forfatterne er de største utfordringer i familieterapifeltet.

Hovedsaken i denne sammenheng er at Lindvåg og Thoresen så at mennene faktisk fikk mer positiv oppmerksomhet enn kvinnene. Dette var uvant lesning, for vi har vært vant til fra andre studier å lese om at menn ikke mestrer terapisisuasjonen. Menn stiller opp gjennomgående mer tilbakeholdne og engstelige enn sine kvinner. De er generelt tregere enn kvinner til å fornemme og identifisere ubehag og følelsesmessig smerte. Kvinner er mer innstilt på å søke om hjelp. Menn søker senere hjelp. (Se mange referanser til dette i Piros 2008.)

Forklaringene er mange. Det kan handle om menns selvforståelse, idealer og rolleforventninger. Menns sosiale ferdigheter er gjennomgående mer instrumentelle enn kvinners. Begreper som suksess, makt, dominans, kon-

kurranse, uavhengighet og mestring går igjen i litteraturen. Samtaler og samværsform er primært handlingsorientert, og stimulerer ikke så mye til følelser og språk for følelser.

Når de så kommer fra denne verden og inn i terapirommet, til tider "dratt med" under press fra sin kvinne, kan det bli en stor omstilling. Ikke så rart, kanskje, at de til tider har i seg både mistenksomhet og forsvarsberedskap. For det er en stor overgang fra en maskulin verden til et kvinnedominert terapirom, preget av helt andre verdier og kulturer. Den første utfordringen kan være å overvinne frykten for at deres bakgrunn og ferdigheter ikke strekker til i det som skal skje (Piros 2008).

Lindvågs og Thoresens artikkel var fra 90-tallet. Siden da har det kommet flere studier med andre innfallsvinkler til kjønnsforståelsen i terapi. Jeg har valgt ut to undersøkelser med intervjuer av menn som var i eller hadde vært i parterapi. Den første belyser menns opplevelse av sine samlivsvansker, den andre ser nærmere på menns erfaringer med parterapi.

Seks mannstemaer om samliv

I en hovedoppgave fra 2003 valgte Aud-Keila Bendiksen Kjær en fenomenologisk tilnærming i sin analyse av menns opplevelse av samlivsvansker (Kjær 2003). Hun ønsket å skaffe mer kunnskap om hvilke tanker og forståelser menn har av sine samliv og samlivsvansker. Hvilket meningsinnhold tillegger menn samliv og hvilke forventninger har de? Og hvilke erfaringer har de på disse områdene?

Det ble gjennomført intervjuer med 11 klienter (fra 26 til 55 år), og to ansatte, på et familievernkontor. I analysene av materialet utkrystalliserte det seg seks hovedtemaer eller essensielle strukturer som samlet opp mennenes erfaringer og meningsdannelser. Disse gjengis kort i det følgende:

1. Fravær av vansker og distanse til samliv

Mennene definerte ikke samlivsvansker i samme omfang og på samme tidspunkt som sine kvinner. Det var stort sett kvinnene som tok initiativet og satte ord på vanskene. Mennene hadde mer distanse til det, og hadde ikke et tilsvarende problemfokus. De opplevde ikke vanskene, og de forsto dem ikke. Flere av dem fortalte om egen passivitet og usikkerhet mht parforholdet, noe som lett kunne omformes av dem til en opplevelse av kvinnene som styrende og kritiske.

Dette grunnmønsteret av kvinner som ønsker endring og menn som trekker seg, er også godt dokumentert i forskningen bak PREP-programmet og hos John Gottman. Men tar vi fenomenologien på alvor her, spørres det om vanskene faktisk finnes for mannen i samme grad som for kvinnen.

2. Å ha det greit

Noe av essensen i samliv for menn handler om å ha det greit. Dette er i tråd med tidligere forskning om ulike forventninger til parforholdet. Mennene hadde ikke så store krav til samlivet, så de. Fravær av konflikter var ønskelig, og det var viktig å oppleve at de nærmeste hadde det bra. De var klar over at livet ville gå i bølgedaler. Terskelen for å oppleve problemer ble dermed også høyere for dem. De opplevde samtidig at kvinnene hadde andre og større forventninger og behov.

3. Kommunikasjon

Menns og kvinners ulikhet med hensyn til kommunikasjon var et gjennomgående trekk i intervjuene. Her hadde de også klart forskjellige forventninger. Dette er ulikheter som kan dannes tidlig i jenters og gutters utvikling og bevares videre som sosiale konstruksjoner. Behovet for kommunikasjon var ulikt. Noe som ofte ble tematisert, var at mannen ikke ønsket krangling. Det var ofte mindre viktig hva de kranglet om. Selve kranglingen ble opplevd som vanskenes kjerne. Kommunikasjonsstilene var også ulike. Menn uttrykte seg ikke på samme måte som kvinner. Kvinnene hadde fått definere relasjons-språket, noe som preget mennenes selvforståelse på området.

4. Betydning av mannsrolle og maskulinitet

I mannsrollen ligger det idealer og kulturelt definerte standarder for mannlig atferd. Dersom mannen ikke lever opp til dette, kan følgene være opplevelse av verdiløshet og skam. I intervjuene var det et viktig tema å kunne holde ut. Selv om de opplevde at det var vansker, kunne de ikke tenke seg å gå ut av forholdet. Mannen skulle være den som holder ut, den sterke og klippefaste. Å bryte ut ville være å innrømme å ikke kunne mestre. Det er flaut å be om hjelp til et problem som det er flaut å ha. Mannen kommer i parterapien i konflikt med sine idealer om å mestre og å holde ut. Disse idealene fremmer ikke egnet atferd i terapirommet.

5. Maktstruktur

Makt og maktstrukturer utkrystalliserte seg tydelig i intervjuene. Mens menn fortsatt sees som det dominante

kjønn i storsamfunnet, er bildet annerledes på hjemmearenaen. Gjennom mennenes historier kom mange beskrivelser av avmakt og tilkortkommenhet med hensyn til å lykkes. Mennene ønsket å oppfylle sine kvinners ønsker, slik at de kunne bli tilfredse og fornøyde. Når dette prosjektet ikke lyktes, lå det nær å se mannens nederlag som en type underordning. Men dette stemmer ikke helt, for hans forståelse var at hennes velbefinnende var hans ansvar, gjerne på en litt gammeldags og ridderlig måte. Men når kvinnen i følge mannen hadde makt til å bestemme over samlivets skjebne, opplevde mannen seg maktesløs. Mannen opplevde seg som "tilskodar" og ikke "deltakar".

6. Behov for anerkjennelse

Mennene hadde behov for anerkjennelse i større grad enn de opplevde å få i sine samliv. Behovet for å oppleve egen mestring var sentralt. Mannens gjøremål i familien ble ofte oppfattet som bestillingsarbeid for kvinnen, og ikke i så stor grad som hans egen eiendom. Hans bidrag hadde dermed et element av gave og anerkjennelse til sin kvinne. Når han så fikk kritikk for utførelsen, opplevdes kritikken hard. Noen hadde resignert når det gjaldt ansvar hjemme på grunn av manglende anerkjennelse. Anerkjennelsen hadde flere funksjoner i mennenes forståelse: det ga en opplevelse av mestring og dermed egenverd, og ga inspirasjon til å delta i familien (Kjær 2003).

Menn i parterapi

Mens Aud-Keila Bendiksen Kjær så på menns opplevelse av samlivsvansker, har Janos Piros sett nærmere på menns terapierfaringer. I en artikkel fra 2008 beskriver han en undersøkelse på Familieavdelingen på Modum Bad hvor kvalitative data ble samlet gjennom fokusgruppintervjuer med åtte menn (Piros 2008). Undersøkelsen inngår i en større forskningssatsning på Modum Bad, hvor det siden 2001 har vært samlet inn systematiske data i Familieavdelingen. Blant annet foreligger det en kvantitativ analyse av tre årskohorter pasienter, hvor det også er funn som støtter annen forskning om at menns opplevelse av å bli forstått og ivaretatt i parterapi, har betydning for bedret parforhandling (Tilden et al, in press).

Ut fra tidligere forskning og antakelser om at menn har mindre erfaring med terapirelevante aktiviteter, var det viktig å undersøke menns erfaringer, særlig fra den innledende fasen av terapien. Det ble tatt utgangspunkt i forskningsdata som konkluderer med at terapeutisk allianse, tidlig bedring, samt tilbakemeldinger til klienten om progresjon i samtalerne, er de tre faktorene som best kan forutsi om klienten får utbytte av terapien (Duncan,

Miller & Sparks 2004; Lambert 2004).

Intervjuene viste at mennene fulgte en kronologi som gjorde det mulig for dem å finne seg mer til rette og bli tryggere i møte med den fremmedartede terapiverdenen. Det begynte med en jeg-opptatthet, med behov for selvfokusering i situasjonen. Deretter gikk det over til en de-fokusering, med opptatthet av terapeuten. Og så i den tredje fasen kom vi-innsatsen, nå kunne oppmerksomheten mer rettes mot partneren og parproblemene.

Den første fasen er preget av mennenes behov for å få et tidlig overblikk og en forståelse for spillereglene. Menn kan lett erfare stress og ubehag i terapisituasjonen (Brooks 1998). Det ligger en implisitt uforenlighet i de mannlige idealer om selvstendighet og mestring, og deres opplevelse av terapiens krav om innrømmelse av svakhet og behov for hjelp. Parterapi ble i så måte et risikoprojekt, i følge Piros. Terapien påkalte utrygghet, siden det krevdes kompetanse på felter som virker fremmedartede. Det handlet ikke om mangel på følelser, men om en usikkerhet på hvordan de kunne uttrykkes og til hvem. Utryggheten handlet også om frykt for negative avsløringer om seg selv.

Mennene prøvde seg fram og forsøkte å få nyttig informasjon om hvordan de skulle delta i terapiene. Prestasjonsangsten gjorde at de ble avventende og hadde relativt liten grad av tidlig følelsesmessig involvering. Dette ble noen ganger ekstra vanskelig for dem når terapeutene tolket deres forsiktighet som unngåelse eller manglende interesse. Noen kunne også vise en mer dominerende og krevende tidlig-atferd, med rask problemdefinering og påfølgende krav til terapeuten om effektiv løsning av vanskene.

Den andre fasen handlet for såvidt fortsatt om trygghet i situasjonen, men nå var spørsmålet: "Kan jeg stole på terapeuten?" Mennene hadde klare forventninger til hvordan terapeuten skulle møte deres behov. Dette omhandlet både faglige og personlige egenskaper. Fagligheten gikk på terapeutens autoritet som tydelig leder av samtalerne. Det ble forventet en utdypende forståelse, faglig styrke og konkrete råd. Terapeuten måtte evne å lytte, og ikke minst kunne formidle håp, særlig tidlig i terapien. En slik profesjonell syntese av personlige egenskaper og faglige ferdigheter gjorde det mulig å drive terapien i riktig retning. Opplevelse av trygghet og profesjonalitet åpnet så opp for det nødvendige vi-fokus i terapien.

I den tredje fasen hadde den innledende selvopptatthet og behov for trygg-gjøring og tillit til terapeuten gått over til mer fokus på parforholdet. I undersøkelsen ble

det referert til at Familieavdelingens aktive undervisningsprogram om parforhold og kommunikasjon hadde styrket mannens terapi-repertoar og delaktighet. Det pedagogiske tilbudet hadde gitt mannen bedre innsikt og større opplevelse av mestring. Dette ga rom for mer åpenhet og et tydeligere positivt engasjement fra mannens side. Mennene opplevde selv mer anerkjennelse for sine bidrag. Dette ga en styrket allianse, mer samarbeid og økt vi-fokus.

Et viktig element for mennene var også de periodiske evalueringer og skriftlige selvrapporteringer som ble brukt på Familieavdelingen. Dette fungerte bedre for mennene enn de tradisjonelle og subjektive "hvordan-har-du-det-nå"-tilbakemeldinger på starten av terapitimene. Dette muliggjorde et mer målrettet terapiarbeid hvor terapeuten aktivt brukte informasjonen hun var gitt. Mennene forventet at terapeuten brukte disse opplysningene til å legge fram sine ideer om vanskene, og holde håpet oppe ved å peke på veier ut av uføret. Terapeuten skulle være respektfull overfor klientenes formidlinger, og samtidig ha styringen og være trygg og profesjonell.

Terapeutiske implikasjoner

I artikkelen til Lindvåg og Thoresen er hovedbudskapet at kjønnsmakten tilsøres i den systemiske tilnærmingen. De sirkulære spørsmålene synes å forsterke kvinnes problemer, og mirakelspørsmål tar oppmerksomheten bort fra kvinnes opplevde vansker. Kvinner blir definert relasjonelt og menn individuelt. Den systemiske terapien "kan få omfattende problemer stilt overfor mellommeneskelige samspill preget av makt og ulikhet".

De understreker at det er nødvendig med kunnskap på flere nivåer for terapeuten, for å kunne tydeliggjøre kjønnsperspektivene og motvirke skjevhetene:

"1. Kunnskaper om menns og kvinners ulike vilkår. 2. Kunnskaper om intervensjonenes effekt på en mann og en kvinne, og på systemet som en helhet. 3. At terapeuten er bevisst på sitt eget atferdsrepertoar. Dette innebærer kunnskaper om egne automatiske kjønns-spesifikke reaksjonsmønstre, motoverføringer og klinisk evaluering." (Lindvåg & Thoresen 1994)

Kjærs undersøkelse om menn og samlivsvansker har også med noen kliniske konklusjoner. Hun tar utgangspunkt i mennenes uttrykte ønsker om å få til bedre

relasjoner med sine kvinner, og i deres behov for å sette ord på levde erfaringer. Menn har ikke problemer med å snakke om hvordan de har det, om følelser og samlivsvansker, men de uttrykker seg ikke på samme måte som kvinner.

Å få til en likeverdig forhandling mellom de to kjønn vil fordre at man må være villig til å endre på noen etablerte "sannheter", ikke fordi de trenger å være forkastelige innholdsmessig, men fordi de er kvinners. En forutsetning må være "at begge parter har noe å legge i potten", dvs være villig til å møtes på halvveien. "Det vil kreve mye av mannen men kanskje like mye av kvinnen" (Kjær 2003).

I Piros' artikkel understrekes nødvendigheten av at terapeuten har en åpenhet for mannens innledende og til dels utradisjonelle terapiatferd. Ut fra mannens behov for oversikt og trygghet er det viktig å være bevisst på hva som skjer i den første fasen av parterapien. Piros foreslår at det kanskje kunne være en idé å utarbeide en kortfattet "bruksanvisning" på hva en parterapi er, og sende den til parene på forhånd. Oversikt, trygg-gjøring og alliansebygging er konklusjonen. Det siste har stor betydning for muligheten for endring både for menn og kvinner (Piros 2008).

Terapeutiske implikasjoner blir også berørt i en artikkel av Tor Fjeldstad om samtaler med fedre til barn henvist til BUP (Fjeldstad 2005). Menns måte å forholde seg til følelser og relasjoner på må bli anerkjent, "samtidig som samtalen tilfører noe nytt til forståelsen". Fjeldstad hevder at den kjønnede forståelsen av menn har vært mangelfull, og at en mer nyansert og velvillig anerkjennelse av menns måte å forholde seg på, vil bidra til at flere menn vil ha nytte av terapisaftalene.

I samtaler med fedre har Fjeldstad erfart at det er nyttig med arbeidsformer som "forholder seg relativt intellektuelt til følelser og relasjoner", og som nytter metaforer fra menns erfaringsverden. Mestrings- og løsningsfokserte tilnærminger fungerer bedre enn de problemutforskende som bidrar til økt skyldfølelse. Psykoedukative, handlingsorienterte og kognitive behandlingsformer er lettere å forholde seg til for menn. Fjeldstad er også opptatt av konteksten samtalen foregår i. De åpne sittegruppene uten bord kan gi liten beskyttelse. Samtaler med menn kan være lettere når man har et felles visuelt fokus (Fjeldstad 2005).

Og så?

Kanskje ingen revolusjonære konklusjoner fra implikasjonene i det foregående? Enkelte familievernere vil vel påstå at dette er å slå inn åpne dører. Dette er vi da klar over, dette har vi forholdt oss til i alle år. Det er sikkert mye rett i det. Like fullt er det nødvendig å ta opp – på nytt og på nytt – hvordan vi i familievernet skal kunne levere faglig oppjusterte tilbud som når godt fram overfor alle våre målgrupper. Og kanskje særlig overfor de målgrupper som vi tradisjonelt ikke har truffet så godt hjemme.

Noen avsluttende tanker. Jeg registrerer at jeg ennå ikke har presisert at vi ikke må havne i stereotypiene. Menn er ikke sånn og kvinner sånn. De individuelle forskjellene vil alltid være større enn de kjønnsmessige. Vi må unngå for overstadige generaliseringer. Jeg er flasket opp med psykofagenes forståelse av kjønn, og mener at svært mye av kjønnsforskjellene er lært. I motsetning til John Grays stereotyper om kvinner fra Venus og menn fra Mars (morsomme observasjoner, men nesten null forskningsgehalt), tror jeg bestemt at vi er fra samme planet. Selv om ulikhetene, slik de er beskrevet hos Gray og tilsvarende ufaglige forfattere, kan være småhumrende gjenkjennelige, tror jeg at mange av de påståtte kjønnsforskjeller klinisk sett kan bli ganske konserverende. For det er i utgangspunktet ikke uoverstigelig å kunne forstå hverandre på tvers av kjønnskløften. Det meste er felles. Rett nok har det i siste tiåret blomstret opp mye forskning fra biofagene, nå skal plutselig alt ligge i genene. Men her er nok neppe siste konklusjon klar. Det gjenstår fortsatt mye forskning.

Vi har snakket om kjønn, men jeg blir fristet til å snakke litt til slutt om klasse – eller for å si det litt mer up-to-date: om sosioøkonomiske forskjeller. Statistikken viser at fedre nå i økende grad tar ansvar hjemme for barn og husarbeid. Men dette gjelder særlig middelklassen og oppover, de med utdanning og OK jobber. Der evner mennene å bli mer androgyne. Der fungerer arbeidsdelingen og parforholdene bedre.

Men dette gjelder ikke arbeiderklassegutta. En fersk bok i høst, "Sinte unge menn" av Arne Klyve, viser hvordan de taper på stadig nye fronter i samfunnet. De typiske mannsjobbene forsvinner, særlig de ufaglærte. Disse unge mennene klarer ikke å leve opp til endringene i mannsrollen. De faller gjennom på skolen. Her har særlig fremmedkulturelle gutter dårlig statistikk. De er ikke spesielt attraktive på kjønnsmarkedet heller. Før kunne

de unges negative erfaringer kanaliseres inn i politiske prosjekter, ofte igangsatt av mer vellykket ungdom, som protest mot autoritetene. Nå er sinnet diffust, og avmakten – og dermed volden – nærliggende. Klyve tegner opp en dystopi av hva som kan skje hvis vi ikke greier å gjøre noe på dette området (Klyve 2009).

Dette er også en utfordring for familievernet. Vi får parene ofte når det er blitt for sent, og mennene er frustrerte og forbitret over kvinnen og evt barna som forsvinner. Gitt nødvendige ressurser vet vi at vår tjeneste kan gjøre mye også psykoedukativt i en tidligere, forebyggende fase. På et arbeidsseminar i Bufdir nylig delte familievernkontorene i Namsos og Vest-Agder sine erfaringer med opplegg i videregående skole. Det som var særlig interessant, var hvordan de nådde og fikk engasjert guttene. Det går faktisk an.

Vi mangler ikke på utfordringer i familievernet. Tjenesten vil måtte baske ufortrødent videre med kjønnsforskjellene i terapirommet og andre steder. Utfordringene med kjønn har nok kommet for å bli.

Tre mannlige terapeuter om menn og terapi

Martin Dam, 36 år, samboer.

Pappa for Nanna på 2 år og deltids pappa for Maika på 12 år. Utdannet psykolog fra Århus Universitet. Ansatt ved Munchsgate familiekontor siden høsten 2008. Tidligere ved Moss familievernkontor, Drammen familievernkontor, barnevernet i Rygge og Bakkehaugen barnevernsenter i Oslo.

Sverre Jor, 51 år, gift (sølvbryllupsdag i år sammen med Gry).

To døtre på 21 og 23. Var skilsmissebarn fra 1967, og deltok som barn i familierapi. Utdannet førskolelærer, spesialpedagog og familierapeut. Har vært ansatt ved Familievernkontoret i Sør-Trøndelag i snart åtte år. Har vært regi-
onsansvarlig for "Hva med oss" siden 2002.

Tor Eivind Erikstein, 46 år, gift.

Far til to gutter på henholdsvis 15 og 16 år, der den eldste nå har flyttet ut for å gå på videregående. Fotballtrener og langrenns pappa på fritiden. Bor i Vinje, Telemark. Ansatt Familievernkontoret i Øvre Telemark (Kviteseid) siden 1998, daglig leder siden 2006. Utdannet som prest og familierapeut. Tidligere bl a prest i Bolsøy.

- Det handler ikke bare om kjønn. Også sosial klasse og utdanning avgjør hvor mye menn vil snakke om ting.
- Er vi tilgjengelige nok for menn? Bør vi ha flere tilbud utenom arbeidstid?
- Menn er konkrete og ønsker struktur. Møter vi det behovet?

En fredag i slutten av november stilte Martin Dam (Munchsgate familiekontor), Tor Eivind Erikstein (Familievernkontoret i Øvre Telemark) og Sverre Jor (Familievernkontoret Sør-Trøndelag) i Bufdir til en samtale om menn og terapi, og om å være mannlige terapeuter. Refleksjonene ble mange og spennende, og er gjengitt i hovedtrekk omtrent slik samtalen forløp, nedtegnet og er skrevet ut av Claus Hagen og Berger Hareide.

Viktigst er at de kommer sammen

Berger: Menn er i mindretall i familievern-verdenen, f eks tar menn første kontakt med familievernkontoret i bare ca 35 prosent av sakene. Hva er sammenhengen?

Tor Eivind: Dette har vært stabilt i mange år, de siste årene har det vært litt økning i andelen menn, men ikke vesentlig. Alle familier har sine egne kulturer på hvem som tar en telefon. Det kan være en felles beslutning, selv om det er hun som ringer. Men viktigst av alt, og det må vi ikke glemme i dette, er at i fleste sakene ved kontorene kommer de sammen til samtale. En ringer og bestiller, begge kommer.

Sverre: Jeg spør ofte om det. Det kan være litt tilfeldig. Det er mer mannlige initiativ på mekling og i spørsmål om samarbeid om barna. Men i terapi er det størst overvekt av kvinner.

Martin: Dette er ikke spesielt for familievernet. Det samme gjelder vel for kontakt med lege. Menn nøler mer med å ta kontakt.

Berger: Kreftforeningen har jo satt i gang en stor kampanje for å få menn til å bli mer aktive når det gjelder egen helse. Hva er det egentlig med menn?

Sverre: Vi ser det samme på mange områder. Dette gjelder alt som dreier seg om å ta vare på seg selv. På selvutviklingskurs er det omtrent bare kvinner. Det er noe helt annet med gli-kurs før Birkebeinerrennet. Der finner vi omtrent ikke kvinner. Menn og kvinner er ofte på ulike banehalvdeler.

Tor Eivind: Psykisk helse er typisk for kvinner. Vi ser menn tydeligere i konfliktråd og rettsvesen.

Menn har løsningsfokus

Sverre: Hvis menn opplever et problem, ønsker de en konkret løsning.

Martin: Kvinner ønsker ofte å snakke om ting. Menn kan være mer praktiske. De kan utvikle ganske ulike stiler. Det ser vi for eksempel ved sorg. Menn har ofte et praktisk løsningsfokus også i slike tilfeller.

Berger: Kan familievernnet gjøre med dette? Det virker jo som det er en større kulturell sammenheng som ikke endres uten videre. Departementet kan vel ikke forvente at familievernnet alene skal kunne snu disse mønstrene.

Martin: Det er viktig å se at det ikke bare handler om kjønn her. Også sosial bakgrunn og utdanning avgjør hvor mye menn vil snakke om ting.

Sverre: Vårt tilbud passer kanskje bedre for noen sosiale lag enn for andre. Blir folk først kjent med oss, trives de som oftest med familiekontoret. Også mennene.

Berger: Hvor finner menn kunnskap om familievernnet? Kvinner leser mer enn menn, blant annet blader med samlivsstoff.

Tor Eivind: Det er lettest å finne stoff om samliv i ukebladene, som typisk leses av kvinner.

Sverre: Det er interessant hvilke blader som tar opp samliv. Blader som Vi menn kunne godt hatt stoff om for eksempel nærhet og potens/impotens. Det er lite kunnskap om slike saker. Menn er jo opptatt av kunnskap.

Vi har en mann!

Martin: Jeg tror vi har mest problemer med å nå ut til mennene i den tradisjonelle delen av vår kultur. Det ser annerledes ut med de yngre parene jeg møter i Oslo. Når dagens barn og unge blir voksne, og de har vært gjennom det moderne barnehage- og skolesystemet, kan det bli lettere.

Tor Eivind: Mange menn ser dessverre fortsatt på familievernkantoret som et sted man bare oppsøker i nødsfall.

Berger: Jeg tror dette er i ferd med å snu. For 12-13 år siden hadde jeg ansvar for en undersøkelse blant nærmere 800 elever i videregående skole om hva de forventet av sitt framtidige samliv og familieliv. Kjønnssrollene der var ganske likestilte. Det er grunn til å tro at ting vil endre seg på dette området. Eller hva tror dere?

Sverre: Jeg var en gang vikar i en barnehage. Det er noen år siden, og den gang ble det oppfattet som noe av en sensasjon blant de litt eldre barna. De ropte: Vi har en mann! Vi har en mann!

Tor Eivind: Det er mange områder i samfunnet som fortsatt er dominert av kvinners premisser, gym i skolen for eksempel. Mine gutter syntes gym på barneskolen var kjedelig på grunn av mangel på konkurranse, livsutfordring og utfordringer. Ting som konkurranse og klatring ble oppfattet som skummelt og uønsket. Mens i klasserommet var konkurranse helt normalt, for eksempel om å være god i matte.

Tar vi menns strategier på alvor?

Martin: I hvilken grad tar vi menns strategier på alvor i terapirommet? Vi er glad bare de vil snakke. Se på gutters mestringsstrategier, de er ikke så problemopptatt. De kan ofte legge lokk på ting som en strategi, de bruker distraksjonsmetoder og unngår grubling. De ser ofte i stedet framover.

Sverre: Jeg hadde et par en gang, hvor mannen hadde en del personlige problemer. Hun hadde positive erfaringer fra egen terapi, og ønsket at han skulle gjøre det samme. Kvinner mener ofte at det som er bra for dem, også er bra for mannen. Han hadde hatt problemer, men mestret dem bra nå. Men hun ble først ordentlig fornøyd når mannen hadde hatt en samtale alene med meg.

Martin: Det å se framover, er jo en bra mestringsstrategi. Det passer bra i familievernnet. Og det kan også menn godt.

Berger: Hvordan blir mennene møtt på kontorene?

Tor Eivind: Aller først bør vi se på om tilbudene våre er tilgjengelige nok. Menn ønsker ofte ikke å ta fri til dette hos arbeidsgiver. De vil ikke være for mye borte. Lojalitet er viktig. De ønsker ikke å fortelle om at de skal på familiekantoret til alle rundt seg, som kollegaene på jobben. Kanskje hadde det vært bra med flere tilbud utenom arbeidstid.

Sverre: De bør jo få slippe å si noe om det på jobben. Vi får ofte ønsker om timer sent på dagen. Det kan være en utfordring å ta imot menn. Derfor er det viktig å kunne ta positivt i mot dem. Noen ganger går det ikke bra. Jeg har hørt om enkelte menn som har sagt: Dit skal jeg aldri igjen. Det må ha vært traumatiske opplevelser. En del menn føler nok at de blir stilt til ansvar for utroskap, rus og vold – de blir utfordret.

Tor Eivind: Vi spør kanskje lettere menn om rus og vold enn vi spør kvinner om dette.

Å sitte stille er uvant

Martin: En del menn opplever at de har snakket på familiekontoret uten at "det skjedde noe". De opplever seg i en ikke-mestrende situasjon. Noen trives bedre når det legges til rette for aktiviteter samtidig. Det kan være så enkelt som leker og spill på venterommet. Det å sitte stille på et kontor er en uvant setting. Den rene samtale gir ikke så gode muligheter til spenningsreduksjon.

Sverre: Menn etterlyser ofte konkrete oppgaver på tappen av timen, en "lekse", noe håndfast de skal gjøre før neste time. Menn er mer konkrete.

Tor Eivind: Det kan være bra å ha noen bilblader liggende på venterommet. Kontorene våre ser jo stort sett ut som pent møblerte hjem, med vakre bilder – men ikke en eneste Liverpool-plakat.

Martin: Vi har mye Foreldre og barn-blad liggende rundt på venteværelsene. Det blir kanskje litt mye kvinnesider når det gjelder de valgene.

Sverre: Vi har både motemagasiner og fjell- og friluftsmagasiner.

Berger: Hva er den ideelle arkitektur som også ivaretar menn?

Tor Eivind: Kanskje vi burde ha litt halvferdige kontorer?

Sverre: På mitt kontor har jeg en signert Rosenborg-trøye hengende. Og så har jeg ikke stearinlys. En del menn gruer seg like mye til besøket på familiekontoret som til en time hos tannlegen. Når de ser denne fotballtrøya, slapper de mer av.

Stiller med ubehag

Tor Eivind: Jeg tror mange menn frykter at de skal bli konfrontert med noe, at de skal stå til ansvar for noe de ikke har fått til i sitt eget liv.

Martin: Det er viktig at vi fremstår som hele mennesker, med både våre maskuline og feminine sider. Vi må ikke overdrive og bli for maskuline, men fremstå som hele.

Berger: En hovedoppgave fra go-tallet viste at terapeutene var vel så oppmerksomme mot mennene som mot kvinnene. Stemmer dette?

Sverre: En del menn stiller med ubehag. Hvis kona har tatt initiativ til besøket, og hun i tillegg får snakke mye først, kan det bli vanskelig å koble på mannen på etterpå. Det er viktig å bygge en relasjon til mannen. Hvordan få de første ti minuttene mest mulig OK. Terapeutens kjønn er ikke nødvendigvis det viktigste, men hvordan man får bygd relasjonen.

Martin: Det pleier å være bra å begynne med nøytrale spørsmål: Hvordan de kom hit. Hva de jobber med. Menn har stor identitet og mestring knyttet til jobben.

Berger: Er det klokt å starte med den som er minst verbal?

Sverre: Det gjøres ulikt. Vi tar det nok litt ut fra magefølelsen. Mange begynner med bestiller. Men kanskje burde vi tenke annerledes?

Tor Eivind: Skåren for tilfredshet hos kvinner og menn er ganske lik, f.eks. på KOR-skjemaene, når de først har tatt kontakt. Menn opplever også at de blir møtt. Men det trengs ulike tilnærminger. Det er en større utfordring om mannen føler at det er hans skyld at de ikke har klart å ordne opp i dette og løse ting i sitt eget liv.

Martin: I en del saker ber kvinnen om en mannlig terapeut, fordi de tror at mannen vil trives best med det. Mange kvinner er opptatt av å ivareta sine menn. Og så vil det være noen som synes at mennene er noen idioter, og ønsker at vi skal bekrefte deres syn overfor mannen deres så han forstår.

Tor Eivind: Det er ikke så ofte jeg opplever at de ber om en mannlig terapeut.

Et spesifikt mannlig bidrag?

Berger: Kan mannlige terapeuter bidra med noe spesielt?

Martin: Jeg tror at jeg som mann har større mulighet til å få aksept av mennene til å være sjef i samtalen. I seg selv er det ikke avgjørende. Men jeg synes det er viktig å ha begge kjønn på et kontor.

Tor Eivind: Fagmiljøet må bestå av både menn og kvinner, også for miljøets skyld. Det kan være mer identifikasjon med en terapeut av samme kjønn, men det er ikke en stor forskjell, tror jeg.

Sverre: Vi menn har et stort ansvar i forhold til vold. Vi har jo muligheten til å "joine" opplevelsene som mann og far. Det er et slags brorskap der. Menns tap og savn i forhold til barn kan en mannlig terapeut lettere forstå. Som mannlige terapeuter er vi jo også menn som ikke alltid har fått til våre liv. Ja, jeg tror det kan bety mye som terapeut å være mann av og til.

Tor Eivind: Det samme gjelder menn og seksualitet, og menns samtaler med sine egne barn. Menn vet ikke alltid hvordan de skal snakke med barna sine. Her kan felles utfordringer navnsettes. Det kan brukes aktivt.

Sverre: Menns savn kan være vanskelig å snakke om. For lite eller for mye lyst. Det er ikke lett å snakke med kona og en kvinnelig terapeut om ting som impotens og kinking på pornografi.

Martin: En mannlig terapeut kan bruke sine egne erfaringer. En terapeut er ikke kjønnsløs. Å bli anerkjent som mann av en mannlig terapeut er noe annet enn å bli anerkjent av en kvinnelig terapeut.

Menn og sorg

Berger: Mange kvinner klager over menns manglende følelser. Robert Bly, som har jobbet mye med mannegrupper, hevder at kvinner kan snakke masse om følelser

som de har eller ikke har. De føler nødvendigvis ikke noe mer enn menn av den grunn. Bly mener at sorg/savn-feltet virkelig kan få menn til å kjenne på og snakke om følelser.

Martin: Det er klart at menn har masse følelser.

Sverre: Sorg og savn er avgjort viktig for at menn skal kunne snakke om følelser, for eksempel savn av barna etter samlivsbrudd. Her kan vi være viktige samtalepartnere som kan lytte.

Tor Eivind: Sorg er gjenkjennelig, men det er også mye utilstrekkelighetsopplevelser. I sinnemestringsgruppene er det et vell av følelser på hva de har gjort. Følelsen av anger er sterk. Ellers husker jeg en mann som ble litt fraværende i timen. Jeg spurte ham hva han tenkte på. Han svarte at han tenkte på elgjakta og at han snart måtte pusse børsa. Det kom litt overraskende, men det ga meg en mulighet til å ta opp tråden og snakke videre med ham. Det kan være godt å ha noen felles mannlige arenaer som gjør det mulig å komme tilbake til temaet igjen.

Martin: Menn kan føle seg nakne i sorg. Derfor kan det lettere å få menn til å gi uttrykk for følelsene.

Tor Eivind: Jeg opplever ikke at menn har mer vanskelig enn kvinner på å gå inn i dette.

Sverre: Jeg opplever masse følelser fra begge kjønn i mine timer. Men det sitter nok lenger inne hos menn enn hos kvinner å gråte. Men jeg hadde en svær kar nylig som plutselig bare begynte å grine, han hadde tapt kampen om barna i jula.

Løsningsfokuserte menn gir seg lettere

Martin: Hvis menn er mest fokusert på løsninger, kan det også være lettere for dem å gi seg. For å bli ferdig med det.

Tor Eivind: Tradisjonelt har jo menn hatt minst tid sammen med barna, og derfor tåler de også lettere mer av ubalansen.

Sverre: Barn er nok fortsatt litt kvinnens verden. Det beste menn kan oppnå er 50 prosent.

Tor Eivind: Og kvinner får velge mellom 50 og 100 prosent samvær med barna.

Berger: Hvilke erfaringer har dere med likestilling inn i dette? Hva med likestilte og mindre likestilte eller tradisjonelle par?

Tor Eivind: Det er vanskelig å løsrive mannen fra kulturen han har rundt seg. Hvilken familie de kommer fra, om de for eksempel er pendlere, som vi har mye av i Telemark. De forventninger om likestilling eller mindre likestilling de har med seg inn i ekteskapet, har sammenheng med deres egen familiebakgrunn. Men det er jo en del menn som bryter ut av sin tradisjonelle bakgrunn.

Martin: I Oslo møter vi sjelden de tradisjonelle parene. Men de likestilte parene har ofte størst problemer med å bli enige når de kommer til mekling, særlig om fordeling av barna.

Berger: Det er en del erfaringer som tyder på nettopp det: Parforholdene med likestilling har størst slitestyrke og mest tilfredshet, men når det kommer til brudd, blir konfliktene deres ofte store.

Sverre: Det finnes fortsatt en del romantiske forestillinger eller forventninger om hva et parforhold skal være. Det dukker særlig opp hos kvinner hvis følelsene blir borte. For menn er det OK å ha det greit. Han trenger ikke så sterke følelser, og får problemer når hun klager over at det romantiske og magiske har blitt borte. Menn snakker lite om de følelsene.

Tor Eivind: Kvinnene har lest mye om følelser og romantikk og har mye språk for det. Menn leser ikke om sånt.

Sverre: For menn er sex et språk. Når den borte, blir mannen usikker. Det blir som et spørsmål: Liker du meg fortsatt? Og når han ikke får svar på det, vil han lure på om han hører hjemme her.

Hans ansvar at hun skal ha det godt

Martin: Det er viktig for mange menn å kunne gjøre sin kone tilfreds. De opplever at det er deres ansvar at hun har det godt.

Sverre: Mange har fortsatt i seg det at mannen skal ha det primære forsørgeransvar, og at kvinnen skal gjøre det magiske der hjemme.

Berger: Er det forskjell på by og land her? Oslo og Vest-Telemark?

Tor Eivind: På landsbygda har menn fortsatt mye praktisk arbeid. Dessuten har vi oppe hos oss mannskulturen med pendlere, f.eks. til Nordsjøen.

Sverre: For noen par er det OK med veksling. Men langt fra alle. Når mannen er borte, former kvinnene og barna sin egen kultur. Når han kommer hjem, forstyrrer han oppleggene. Han blir bare som en gjest.

Tor Eivind: Særlig strever mange med overgangene mellom skiftene, hjemme og borte. Det å kunne koble på, og ikke bare være gjest.

Berger: Vi kjenner denne problematikken fra Forsvaret, når menn må til Afghanistan i lengre perioder. Derfor er det også høye skilsmissetall i Forsvaret.

Sverre: Her ser vi også typiske forskjeller på manns- og kvinnekulturer. Forsvaret trenger menn på utenlandsoppdrag med løsningsfokus, slik at de kan reagere riktig i skarpe situasjoner. For kvinner vil det være behov for å tenke mer langsomme prosesser.

Tor Eivind: Vi ser det med dataspillene, som de fleste gutter bruker. De er bygd opp på samme måte som kravene i Forsvaret. Du må være rask til å handle og løse oppgaver, ellers er du ute. Hele systemet bygger på handlinger og løsninger.

Sverre: I tillegg har vi konkurranseinstinktet. Der treffer vi gutter mer hjemme. Det vi tilbyr er som oftest dialoger, gjerne langsomme.

Vi må være konkrete

Tor Eivind: Derfor har jeg hatt mye glede av PREP, hvor vi kan være ganske konkrete. Da får vi lettere fram det de strever med. Ellers er det fint å bruke flipover, tegne mye og visualisere.

Martin: Det å bruke litt fast struktur, er til god hjelp.

Berger: Er det rom for at menn kan få bekreftet sin identitet knyttet til sine egne erfaringer?

Sverre: Det er optimalt hvis de kan leve med ulikhet. Å ha det greit er ikke det samme som å ha det romantisk, når det gjelder en vurdering av forholdet.

Tor Eivind: Ofte blir det slik at han må prøve å gjøre det mer på hennes måte.

Sverre: Begge bør jo strekke seg. Hvis de får til den balansen, er det jo fint.

Martin: Hva er det vi utfordrer kvinnene på? Å akseptere at partene er forskjellige?

Berger: Hvilke terapeutiske tilnærminger egner seg overfor menn som ikke tenker så veldig abstrakt?

Martin: Forsøk med praktiske oppgaver i terapien, som kan støtte opp om samtalen. For eksempel familieverksted, Livets elv, plastilina. Skulle gjerne ha beveget meg mer med dem, med øvelser, ut på tur etc. Det gir klare begrensninger at man i effektivitetens navn må sitte stille på et kontor.

Sverre: Det kan være ganske trygt bare å sitte på en stol for noen. For enkelte vil praktiske øvelser virke veldig fremmed. Det er forbausende hvor lett folk finner sine faste plasser på kontoret, samme stol. Jeg er bevisst på å høre hvilket språk folk bruker, og prøve å matche deres språkstil. Men jeg bruker ikke for "rare" teknikker.

Tor Eivind: Det er viktig med struktur og ramme, det gir trygghet. Vi bør ikke ha for mye ta-og-føle-på. Familievernet må tenke på hvor vi skal operere. Hvem bør vi møte hvor? Vi må ha måter som menn som gruppe kan kjenne seg igjen i.

Sverre: Det er bra å ha en god hjemmeside for kontoret. Jeg opplevde at en klient hadde googlet meg da han fikk innkalling. Vi må bli mer synlige utad, delta mer i samfunnsdebatten.

På andre arenaer enn middelklassens?

Martin: Vi bør ha utadrettet aktivitet på andre arenaer enn middelklassens. Folk må få ansikter på oss. Kanskje er det en ide å dra ut på arbeidsplasser, for å vise oss frem? Egne erfaringer med minoritetsjobbing handlet om å dra ut og møte dem der de er.

Tor Eivind: Jeg fremstår uansett som en "snakkemann" som er annerledes enn dem.

Sverre: Vi må i større grad være der ute. Jeg tror familievernkulturen er for lukket. Den er ikke representativ for kulturen til den vanlige norske befolkning.

Berger: Er det viktig med flere mannlige terapeuter på kontorene?

Sverre: Det er for få menn. Vi trengs for det faglige miljøet. Men skrekk og gru hvis det bare er menn.

Martin: Det er viktigst med et blandet miljø. Noen menn på hver arbeidsplass vil gi nødvendige korrektiver til arbeidsmiljøet. Men for den enkelte terapi er ikke kjønn alltid så viktig.

Sverre: I voldssaker bruker vi alltid to terapeuter, en mann og en kvinne. Ellers er det bra å ha flere menn å velge mellom.

Tor Eivind: Prosenter per kjønn er ikke så viktig, men at begge kjønn er til stede. Vi spiller uansett ikke samfunnet.

Sverre: Vi skulle gjerne hatt flere menn med minoritetsetnisk bakgrunn. Det er noen regler der ute som vi ikke er kjent med. Kultur er viktig.

Berger: Hva med alder?

Tor Eivind: Aldersspredning er viktig. Nå kommer det uansett en stor utskiftning snart. Jeg er bekymret for situasjonen nå på grunn av press og økonomisk slitasje.

Sverre: Det er et problem hvis hele staben er skjevt sammensatt, enten veldig ung eller veldig gammel. Dette gjør at det kan være en fordel med større kontorer.

Tor Eivind: Men også små kontorer kan ha spredning i alder.

Erfaring og nye kulturer

Martin: Det er en fare hvis vi har dårlig forståelse for de nye kulturelle trekk, særlig hos yngre mennesker. Vi må vite hva som er deres kontekst som småbarnsforeldre.

Tor Eivind: Samtidig er det trygt å kunne komme til noen med livserfaring. Det er farlig å lage stereotypier på dette.

Sverre: Det er viktig at jeg kan tilby andre menn mine erfaringer som mann og far, og sønn. Og som skilsmisesebarn fra 1960-årene, da også jeg gikk i terapi. Jeg opplevde en gang at en kone ikke dukket opp til timen. Da ble tonen med mannen ganske løssluppen og avslappet – litt "buddies".

Martin: Samtidig kan vi ikke bare gå rundt og være kameratslige, da kommer det ikke så mye ut av det. Men det

er klart at jeg også opplever at tonen blir litt annen når jeg snakker alene med en mann.

Tor Eivind: Styrken vår er at vi har tid og rom for folk. Vi har mange gode forebyggende tilbud. Du trenger ikke å bli sykeliggjort om du søker råd eller hjelp. Som en av våre kloke veiledere, som jobbet i psykiatrien sa: "Vi skulle hatt en diagnose som het livstrøbbel". Det er videre viktig at statsråden også kan snakke om familievernet, ikke bare om barnevernet. Han kan selge inn en mindre farlig arena, der man selv kan være med og jobbe ut løsningene.

Sverre: Vi kan være stolte av familieverntilbudet i Norge. Det er mange som får mye ut av å komme til oss.

- Volden må tas på alvor

*Jon Middelborg, 45 år.
Utdannet psykolog.*

Har arbeidet ved Østensjø familiekontor siden 2000. Før det jobbet han i rusomsorgen. Har nå fram til sommeren 2010 permisjon fra familievernnet for å jobbe i BUP. Var medforfatter på artikkelen "Tryggere barndom" (Fokus nr 4/2007), om Østensjøkontorets arbeid med par hvor vold er et tema.

- Det er spennende å få være mann i et typisk hjelpeyrke, og vise at det går an å være mann på mange måter

Jon Middelborg er engasjert. Temaet for oss er menn og vold. Jon har i flere år vært sentral i et terapeutisk utviklingsarbeid sammen med kollegaer på Østensjø familiekontor. Østensjø var ett av de ni familievernkontorene som deltok i prosjektet "Barn som lever med vold i familien". Utfordringen var: Hvordan bistå barn som vokser opp i disse familiene? Østensjøs bidrag var å utvikle en metode for å arbeide med par som ønsker å leve sammen, til tross for at en eller begge har en voldelig atferd.

- Volden må tas på alvor, helt seriøst, svært detaljert. De fleste menn skjønner at det er et problem når de ser klart for seg alvoret i hvordan det kunne ha gått.

Vi må være konkrete

- De fleste menn skjønner, sier du? Dere når altså ikke alle?

- Det er noen vi ikke når fram overfor. Det er den patriarkalske, jeg hadde nesten sagt terroristiske, volden. Det er når menn ikke vil innrømme noe, ikke ser sin egen skyld. Men det er relativt sjelden i helhetsbildet.

- Det er fortsatt flest menn som utøver vold?

- Ja. Men vi har også hatt voldelige kvinner. Og par hvor begge har vold som et problem.

- La oss holde oss til menn. Si mer om hva dere gjør for å nå fram overfor dem når vold er et tema.

- Vi må gå i detalj. Hjelp dem til å forstå hvor nær de var at det kunne ha gått riktig ille. "Hvis dere hadde stått én meter lenger bak da du slo, kunne kona di ha falt ned trappa." Eller: "Hvis kona di da hadde falt litt til siden, ville hun ha slått hodet i kanten på nattbordet." Menn er visuelle. Nyere forskning på barn viser at jenter er sterkere med ord, mens gutter er mer visuelle. Vi må være konkrete. Når de ser det for seg i detalj, skjønner de fort alvoret.

- Så da har du på en måte påkalt skyldfølelsen deres?

- Ja, den aktiveres jo av dem selv, når de gjennom det konkrete bildet ser hvor forferdelig det kunne ha gått. Jeg tror jeg har med meg noe her fra arbeidet med rus. Menn skjønner det når de får det konkret og visuelt.

Sosialantropologer i egen kropp

- Denne skyld-aktiveringen blir da noe annet enn at du er dømmende, slik jeg hører deg. Du treffer altså deres moral, gir dem en etisk fordring så å si, uten å bli moralistisk. Hvordan går dere videre?

- Da jobber vi med sikkerhet. Vi må alltid jobbe mye med sikkerhet først, før vi kommer i gang med det terapeutiske. Menn er ofte løsningsfokuserte, så da kan de bidra godt. Vi jobber helt konkret og praktisk med at de skal bli mer kjent med seg selv, sine egne kroppsfunn, bli sosialantropologer i egen kropp. Hva skjedde før det ble helt svart? Vi må få den tynne beskrivelsen til å bli tykkere. Hvordan var sitringen i fingrene? Hvordan kjente du det i magen? Når kom det til hodet? Alt dette må vi

få mest mulig nyansert, og presse på detaljer så det blir mest mulig levende. Vi vet jo fra effekt-studier av terapi at detaljeringsgraden er svært viktig.

- *Hvor blir kvinnen av i dette?*

- Vi må jobbe med det farlige først, det fysiske. Det trenger ikke nødvendigvis være det mest skadelige, som jo kan være den psykiske volden. I den første sikkerhetsjobben må vi holde relasjonen både til mannen og kvinnen. Hennes rolle blir primært å være fristilt og høre på mannens framstilling. Da får hun også høre hvor mye ansvar han tar for dette.

- *Det er viktig at dere er to terapeuter?*

- Absolutt, og helst en av hvert kjønn. Hvis jeg kjører detaljering på sikkerhet, er den andres oppgave å ivareta barna i dette, passe på å få løftet fram barna hele tiden. Her har menn en tendens til å dette fortære av lasset. Derfor må vi være direkte: "Vil du at din datter skal gifte seg med en mann som slår?" Eller: "Vil du ha en sønn som skal slå sin kone?" Det gjør dem mer obs på barnas situasjon.

Vi sitter i Bufdir med kaffekoppen. Jon Middelborg har en drøy time til disposisjon mellom jobb og ha lovet datteren på 13 å øve til mattetentamen. Det siste er viktig for ham. Men vi kan faktisk rekke over ganske mye på en time.

- *Jeg henger litt igjen i de mennene som virkelig er ute å kjøre på voldsområdet. De som har vanskelig for å innrømme, og som ikke tar ansvar. Hva snakker vi mest om da? Psykopatologi?*

- Ja, det kan være mye av det. Personlighet og traumer. Men det kan også rett og slett handle om selvbildet, en grunnleggende insuffisiens-følelse. Damene definerer svært mye og kjører på, og mennene ser ingen vei ut. De vil ikke innrømme noe, og gir damene skylda.

Devaluert maskulinitet

- *La oss utvide tankegangen litt. Hva kan menn gjøre når kvinnene blir dominerende og definerende, og er de som klart best mestrer språkmediet. Hva slags repertoar har menn igjen til rådighet?*

- Det er vel det vi ser, at repertoaret blir så begrenset. Den tradisjonelle maskulinitet har blitt devaluert. Det er lite rom for den, det har blitt mye trangere i dag. Hva slags kompetanse kan de stille med? Jeg er bekymret for framtiden for en del gutter og menn.

- *Her treffer du en av intervjuers kjepphester: Hvordan kan vi bidra til at gutter – og for så vidt jenter også – som vokser opp, får den nødvendige kompetanse når det gjelder kommunikasjon og konflikthåndtering? Her skulle jeg ønske at familievern kunne fått ressurser til mer innsats. Vi er i starten på et prosjekt med samarbeid mellom familievern, helsetjeneste og videregående skole om et opplegg for 16-19 åringene. Namsos- og Vest-Agder-kontorene skal være piloter.*

- Så bra! Dette er viktig læring for livet. Vi av hankjønn må selv definere hva som er mannlig omsorg. Det er ikke kvinnenens oppgave. Det er ikke en motsetning mellom vanlig maskulinitet og god omsorg.

Jon kjører motorsykkel, og har opplevd det som noe man ikke skal, sånt blir ikke sett på som gode verdier. På hjemmefronten er han gift med en karrierekvinne, som han selv sier, og har vært mye hjemme med datteren. Hun har fått være med på vedhogst, noe ingen av guttene i hennes klasse på ungdomsskolen kunne noe om. Jon tror mange gutter ikke får brukt hele seg når de vokser opp. Han husker en slående tittel på en bok om gutters oppvekst: "Tarzan i damejungelen." Det er nesten bare kvinner i barnehage og grunnskole.

- *Vi har en del forskningsdata på en for femininisert oppvekst for gutter. I førskolealderen kan de bli mer feminine, men fra sjuårsalderen kan det slå over i det motsatte: en kompenserende maskulinitet.*

- Det er viktig for barn å ha fedre og menn til stede. Poenget er å akseptere det maskuline som verdifullt. Det er forskjellig, men ikke dårligere. Menn kan nok oppleve en del unødig kontroll og overstyring fra sine kvinner når det gjelder omsorg for barna.

- *For mye kvinnelig definisjonsmakt som vi menn har funnet oss i?*

- Ja. I endel hjem er det kvinnen som regjerer og mer eller mindre bevisst har dette dratt med seg en devaluering av det mannlige. I forlengelsen av det får vi for

mange menn som overkompenserer og gjør idiotiske ting. Og så må vi ikke glemme kvinners psykiske vold i dette bildet.

Alltid se barna

- Alt dette mener du familieverntjenesten er egnet til å møte?

- Med unntak for den såkalte patriarkalske volden er familievernet det beste stedet etter min mening. Mer naturlig og med lavere terskel enn å gå til BUP eller barnevernet for de fleste. Men rammevilkårene må være der, for det krever mye. Det må alltid være to terapeuter. Ikke av behagelighetshensyn, men for å sikre gode vurderinger. Sikkerhetsarbeidet krever det. Og det må alltid være en påminner som ser barna, en som kan ha litt utenfrablikk. Så trenger disse parene en time så fort som mulig. De kan ikke vente ukevis på en åpning i avtalebøkene. Dette er ikke helt enkelt å få til. Videre må de ha tett oppfølging og mange konsultasjoner. Jeg tror vi hadde et snitt på 22 konsultasjoner pr sak på Østensjø. I tillegg kommer også atskillige telefoner og møter med barnevern, Alternativ til vold, krisesenter og politi.

- På Østensjø har dere fått midler til å utvikle en kurspakke for to dagers innføring i metoden, og har laget en meget illustrerende video. Dette burde vi fått ressurser til å prioritere som en opplæring som kunne gis til alle 64 familievernkontorer i landet.

- Vi vil gjerne bidra. Men det er ikke helt enkelt å omsette dette fra en opplæring til praksis. Skal det lykkes, må det følges opp med veiledning overfor kontorene.

- Blir tilnærmingen deres uvant for et familievern som primært tenker systemisk/narrativt?

- Kanskje. Vi er jo inne på et farlig område når vi jobber sikkerhet. Vi må være to om å gjøre en vurdering, og vurdering har jo tradisjonelt vært et fy-ord i familievernet.

- Men gjør ikke terapeuter egentlig vurderinger kontinuerlig i vanlig arbeid?

- Jo visst. Hele tiden. Men de må innrømme det. Og her er de nødt til å ta ansvar, for det kan få så alvorlige konsekvenser, med barn i bildet. Det trengs rett og slett "action" fra terapeutene innimellom.

- Kanskje ikke så dumt å ha mannlige terapeuter med i dette arbeidet?

- Her kommer det inn menn som opplever at kvinnene eier språket. Det kan være en fare for større marginalisering hvis de møter bare kvinnelige terapeuter. Det kan være lettere å forholde seg til en mann, og ikke bli så overkjørt av alle ordene. Vi trenger mannlige rollemodeller, også som terapeuter. Jeg synes det er spennende å få være mann i et typisk hjelpeyrke, og vise at det går an å være mann på mange måter.

Adam hvor er du?

Gunnar Holmen,
Familievernkontoret
i Egersund

Prosjektet Adam hvor er du? ble startet opp i 2005 av leder Jon Aarsland ved Familievernkontoret i Egersund, etter hvert med støtte fra BLD og videre finansiering av Bufdir. Kontorets ansatte har vært prosjektets styringsgruppe. Det er utarbeidet en sluttrapport, og prosjektet er blitt presentert for en del andre familievernkontorer. Bakgrunnen var at menn tradisjonelt har vært i klart mindretall når det gjelder hvem i parforholdet som tar første kontakt til familievernkontoret. Det har også vært en oppfatning at mannen noe motvillig har fulgt med kvinnen på turen til familievernkontoret. Prosjektet skulle i utgangspunktet finne ut om det var sider ved familieverntjenestens tilbud som ikke møtte mannens behov. Adam-prosjektet ville også se på mannnsrollen generelt og hvordan menn ser på seg selv som fedre. Under veis i prosjektarbeidet kom det stadig opp nye momenter. Fokuset ble bredere. Særlig tre forhold ble viktige: Mannens tilværelse og samspillet i familien, hvordan parforholdets kvalitet påvirker barns atferd og utvikling, og behovet for å synliggjøre familievernkontoret. Det siste punktet ble etter hvert sentralt for å få på svar på spørsmålet: Adam hvor er du?

- Menn kan snakke om følelser og samliv, bare de får den rette rammen omkring samtalen
- Menn er fanget mellom kjønnsrollens krav til arbeid og samfunnets krav til likestilling
- Menn ønsker å komme raskt fra prat til en tydelig strategi og handling når de er i familierapi
- Menn viser omsorg på en annen måte enn kvinner, men de er likevel omsorgsfulle
- Menn bør rådes til å ta vare på gammelt kameratskap, det er en fordel også for kvinnen
- Personlighet er en større kilde til forskjellighet enn kjønn.

Dette er noen av erfaringene fra prosjektet Adam hvor er du? Fargerike og frittalende Gunnar Holmen ved Familievernkontoret i Egersund ledet prosjektarbeidet i perioden 2005-2008. Holmen er en litt "annerledes" familieverner, med bakgrunn fra næringsliv og markedsføring, og etterutdanning i sosialpedagogikk. Han har tro på synlighet og klare meninger fra familievernet, blant for å slippe til i media. Det er gjennom å skape debatt at familievernet kan sette dagsorden og nå nye målgrupper, ikke minst menn, mener Holmen.

- I løpet av prosjektet har vi møtt ca 2500 mennesker som har representert et tverrsnitt av befolkningen på ulike steder som i skole og barnehager, på arbeidsplasser og i fengsel. Bare det at de stilte opp, viser at det å være far eller partner ikke er uvesentlig for de fleste menn, sier Gunnar Holmen. 50-åringen har en "annerledes" bakgrunn enn de fleste familievernere. Han kom fra markedsføring og næringsliv, via sosialpedagogikk, til et engasjement ved Familievernkontoret i Egersund (KF). Han brenner for at familievernet må komme ut av kontorene og inn på steder der man treffer folk flest, ikke minst menn, for å synliggjøre kontoret, bygge ned barrierer og aktualisere familie, foreldreskap og parforhold.

Blant aktivitetene i Adam hvor er du?-prosjektet var flere samlinger på den svært maskuline steinknuseri-bedriften Titania AS, hvor 80 menn diskuterte Relasjoner og samspill i arbeidsliv og samliv. Her var det først nesten

ingen påmeldte, før prosjektet sendte innbydelse hjem til konene. Da ble det fart i sakene. Det første arrangementet ble så vellykket at det måtte gjentas. TV2 laget også en reportasje fra bedriften der menn og samliv var tema. Det har vært pappagrupper i Åna fengsel og i en rekke barnehager, mannsgrupper i kommunene og tilbud i menigheter og bondelag. Gunnar Holmen har en tykk ringperm med presseklipp fra fremstøtene, for Egersund-kontoret har ikke nølt med å få medieomtale av prosjektvirksomheten. Det har etter hvert bidratt til å få mennene på glid.

- Da vi skulle dra i gang den første pappagruppen, startet vi med å kontakte alle menn som hadde vært innom kontoret i en tremåneders periode. Det var treigt å få dem med. Dette var mannfolk som hadde vært i trøbbel. Men da vi først kom i gang, fikk vi en fantastisk stemning. Mange av mennene brettet ut hele livet sitt, redselen for å miste ungene og andre ting de tenkte på. Det gjelder å få samlet mennene, da er de ikke lenger tause. Det er ikke fremmed for menn å snakke om hvordan de har det, bare rammen er riktig. Etter denne første gruppen, begynte jungel-telegrafen å gå. Menn begynte å ringe selv, snøballen rullet. Det utadvendte arbeidet i prosjektet har gjort at menn vet hva familievernkontoret er. Vi er mer synlige. Det er flere menn enn tidligere som tar initiativ som primærklienter til samtaler om samvær eller terapi. Fortsatt har vi ukentlige henvendelser om arrangementer, blant annet fra barnehager og skoler. Vi legger opp møtene som foreldremøter.

Ut blant folk med et budskap

Gunnar Holmen legger stor vekt på at familievernkontorets medarbeidere må ut blant folk. Familievernet må også gå ut med et tydelig budskap. Man må tørre å stå for noe, mener han.

- Vi går tydelig ut og sier at familien er den beste måten å leve på for de aller fleste. Og er det ikke mulig å få parforholdet til å fungere, er vi like tydelige på at foreldreskapet ikke opphører, selv om samlivet blir avsluttet. Alt for ofte blir skilsmisse fremstilt som noe nesten hverdagslig og ufarliggjort. Mange vi snakker med forteller at de trodde skilsmissen skulle være som å lukke døren til problemene. I stedet lukket de opp døren til mange nye problemer, for eksempel tap av nettverk, noe som særlig gjelder menn. De overtar ofte kvinnens venner og familie når de går inn i et parforhold. Derfor blir tapet ekstra stort ved et brudd. Et godt råd til menn er å ta vare på gammelt kameratskap og pleie kompiser. Det er en fordel også for kvinnen, sier Gunnar Holmen.

Prosjektlederen fra Egersund mener at familievernet må være ærlige om kostnadene ved et brudd: lidelser for barna, økt sykefravær, depresjoner, kostnader for arbeidsgiver. Det er ikke lett å etablere en ny familie etter et brudd, du tar med deg en nisse på lasset.

- Dette er kanskje litt ideologi, men mest erfaring fra praksis – det levde livets historie. Vi må formidle at selv om det er sosialt akseptabelt og økonomisk mulig å skilles, kan omkostningene være store rent psykisk. En mann på 62 år fortalte at den andre kona hadde forlatt ham da han var 57. Han ble enkemann som 20-åring, men skilsmissen var mye verre enn da den første kona døde. Møtene våre med ungdom i den videregående skolen tyder på at guttene ser mer optimistisk på et livslangt parforhold enn jentene. Blant guttene oppga 70 prosent at manglende følelser ikke var nok til å bryte et forhold, mens det blant jentene var motsatt, sier Gunnar Holmen.

- Går du litt inn på folk, er det mer som fungerer i forholdet enn som ikke fungerer. Det er et spørsmål om fokus. Spør heller: Hvor mye lykke må du ha for å ha det greit?

Gunnar Holmen mener det er veldig viktig at vi blir kvitt inntrykket av at familievernet er skilsmissekontorer. Når mannen ikke ønsker en skilsmisse, blir det noe truende og negativt når kona har bestilt time hos familievernet. Så lenge disse fordommene lever, blir det tøffere å få med mennene på familievernkontoret. Gunnar Holmen tror at i hvert fall Familieverenkontoret i Egersund nå har begynt å få oppklart denne misforståelsen overfor de

mennene kontoret har kontakt med, slik at de forstår at bare maksimalt 20 prosent av det familievernet driver med er mekling/samlivsbrudd.

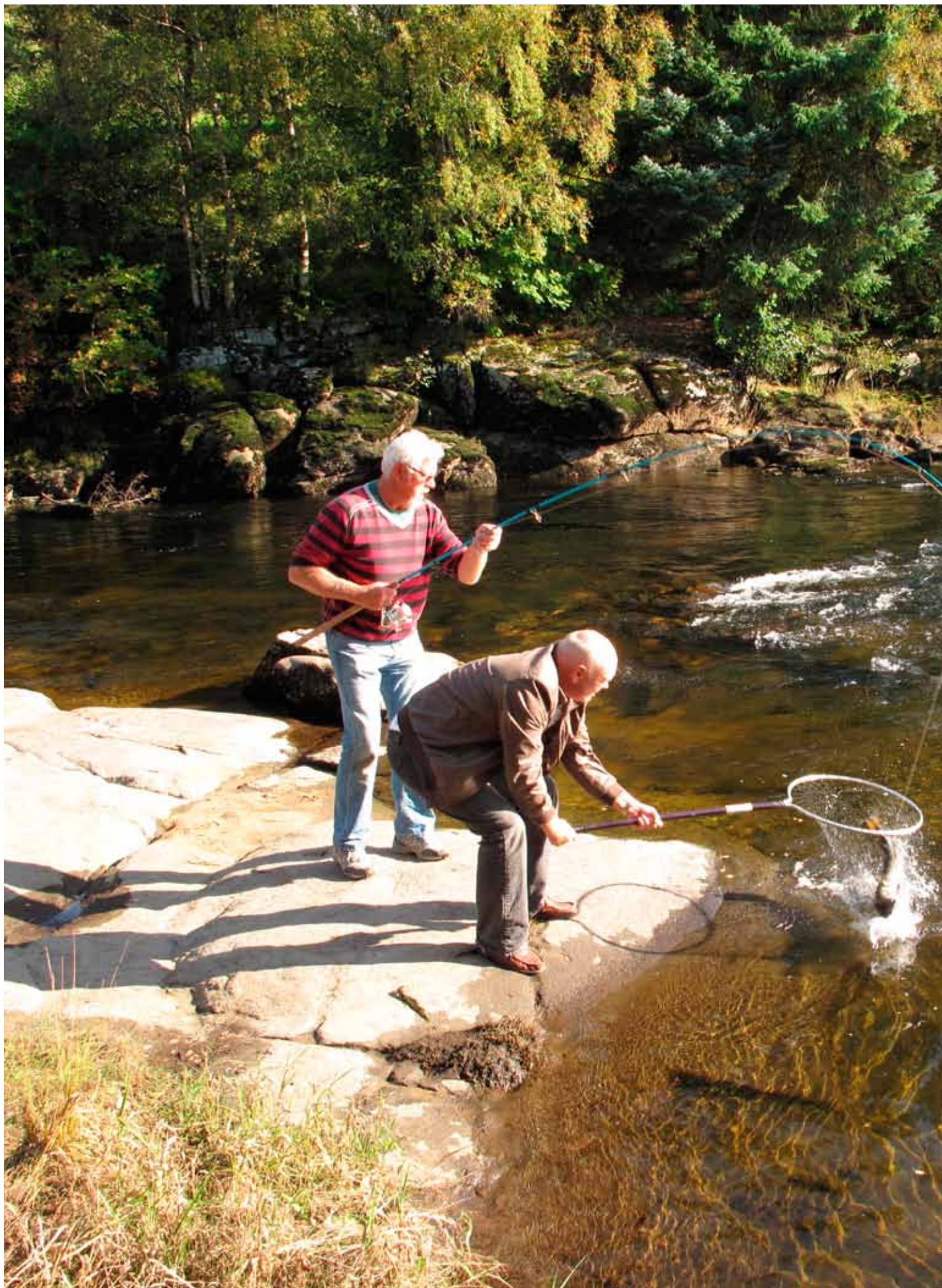
Adam – og Eva

- Siden prosjektet startet opp har mange forsøkt å tegne et forenklet og generalisert bilde av mannen som den tause som velger bort familien for jobb og karriere. Slike forsøk på grove og karrikerte forenklinger fører ingen sted. Jeg har truffet tause og karrierepregede menn – og kvinner. Og jeg har truffet omsorgsfulle menn – og kvinner uten de relasjonelle evner. Her er nok personligheten en større kilde til forskjellighet enn kjønn, sier Gunnar Holmen.

Han mener at det likevel er mulig å snakke om noen forskjelle. Det kan synes som om at menn er mer handlingsorienterte enn kvinner. Det er noe både kvinner og de ansatte ved familiekontorene bør være opptatt av. Menn uttrykker ofte kjærlighet og hengivenhet gjennom handlinger, for eksempel ved å lage middag eller ordne et eller annet praktisk hjemme. På familievernkontoret er det viktig for terapeuten å tenke handling og skjære gjennom uvesentligheter, som for eksempel å snakke om brødsmler for tredje gang. Menn poengterer at de ønsker en tydelig strategi. De vil komme fra prat til handling – en samtale som er retnings- og handlingsfokuseret. Kvinnekulturen er mer preget av samtale og prat enn mannskulturen. Her dreier det seg ofte om å gjøre ting sammen, som jakt, fiske og golf. Her er det forskjell på Adam og Eva, sier Gunnar Holmen.

I følge Holmen slår forskjellen på Adam og Eva også ut i ulike tanker og handlinger som foreldre. Han tenker tilbake på en pappa-samling i regi av Adam-prosjektet. Der møttes 52 menn og pappaer på et lite sted i Dalane, på tvers av sosial skiller. Både industriarbeidere fra Titania og lærere og akademikere var møtt frem. Etter en litt nølende start, gikk praten etter hvert livlig mellom mennene i barnehagen. Forholdet mellom mann og kvinne dreier seg ofte om hvem som har definisjonsmakt i hjemmet. Gunnar Holmens "Adam-er" ga ofte uttrykk for at det var kvinnen som hadde myndigheten til å bestemme hva som var rett og galt i familiens bolig. Mange av mennene ønsket at kvinnene kunne slippe dem mer til, på deres egne premisser.

- Man kan oppleve disse kjønnsforskjellene når et par sitter med et nyfødt barn. Mor vil som regel være overveldet av ansvar for de relasjonelle, nære ting. Menn føler ofte ansvaret på en annen måte, knyttet til å sørge for varme, husly og inntekter, i mindre grad det relasjonelle. Ord som beskytte og forsørge dukker ofte opp

I mannskulturen dreier det seg ofte om å gjøre ting sammen, for eksempel jakt, fiske eller golf. Her hjelper Gunnar Holmen (med høven) en bekjent med å få en laks på land, i en pause under intervjuet.

når menn snakker om det å være far. Men samtidig ser vi stadig oftere menn som triller en barnevogn. Kulturen har endret seg mye de siste årene, men fortsatt er menn til dels fanget i tidligere tiders kultur og væremåte. En av deltakerne våre formulerte det slik: "Vi er fanget mellom våre fedres arbeidsetikk og det moderne samfunnets krav til likestilling", minnes Holmen.

Gunnar Holmen er opptatt av at det ikke blir tegnet et trangt, snevert og klisjeaktig bilde av mannen. Da kan det bli for lite manøvreringsrom.

- Hvis vi går rundt og sier "sånn og sånn" er mannen, blir det vanskelig å trenge ut av disse forventningene. Vi trenger mer raushet og toleranse. Holmen kommer gjerne med en utfordring til kvinnene: - Hvis kvinnene var flinkere til å se menns hverdag som noe annet enn karriere-jag og arbeidsnarkomani, men snarere som en måte å ta ansvar på, ville det ført til mer trivsel hjemme. Jeg husker en mann i en av gruppene sukket og sa: "Jeg går på jobb fordi vi trenger penger, men kona gir meg dårlig samvittighet". Selvsagt finnes det menn som er unnasluntrere hjemme, men det gjelder ikke alle, sier Gunnar Holmen.

- Prosjektet vårt punkterte myten om den tause, innsluttede mannen som ikke snakker om følelser og personlige ting. Den tause mannen har mer med legning å gjøre. Også menn snakker om følelser, men de er avhengig av mer trygghet for å slippe seg løs. De er redde for å bli gjort til latter. Mange opplever det som litt farlig å betro seg til hverandre. Kvinnene har en kultur som gjør dette tryggere. Når mennene føler at de er på en god arena, der de føler likeverd og at de blir lyttet til, og at det som sies blir i fortrolighet, kommer de like mye på banen med personlige ting som kvinner.

Menn bak hvert 3. familiekontor-besøk

Menn er primærklient, eller den som bestiller time, i hver tredje sak ved familievernkontorene. Det er litt flere menn som bestiller meklingstime i forhold til time for kliniske saker.

I årene 2008-2009 var det 32 prosent menn som bestilte time for kliniske saker ved landets familievernkontorer. For meklingstimer var andelen menn som primærklient drøye 36 prosent.

Familievernkontoret i Egersund, som drev profileringsprosjektet Adam hvor er du? i årene 2005-2005, ligger akkurat på landsgjennomsnittet i andelen menn som ble registrert som primærklient ved nye saker.

Mannsgrupper etter samlivsbrudd

Klinisk sosionom Ide Birkeland og psykologspesialist Bjørn Hanche-Olsen ved Familievernkontoret i Vestfold leder samtalegrupper for menn etter samlivsbrudd. Dette har vært et fast tilbud ved kontoret siden 1999. Til sammen har mellom 60 og 70 menn deltatt.

Samtalegruppene for menn i Vestfold er omtalt i Fokus på familien 4/2008. Birkeland og Hanche-Olsen presenterte også tilbudet på Familievernets fagkonferanse i Tønsberg i oktober 2009. Her ble vestfoldmannen "Erik" brukt som eksempel på en typisk gruppedeltaker:

- Den doble garasjen var min siste kjærlighetserklæring til henne før bruddet kom

La oss kalle ham Erik. Han er byggmester og har flere folk i arbeid. Han er gift med Sissel som er sykepleier. De har to gutter sammen. Da den eldste meldte sin ankomst, fant de det naturlig at hun skulle være hjemme det første året, eventuelt ta noen nattevakter. Han tjente best og hans inntekt ble ekstra viktig nå som de skulle bygge hus. Sissel rakk ikke å komme seg ut i jobb igjen før nestemann var på trappene. Erik er fornøyd med livet. Det mangler ikke på oppdrag, han nyter stor respekt blant sine ansatte, han forsørger sin familie og så langt han vet er kona fornøyd med samlivet. De to guttene har begynt på fotball, og han er oppmann for småguttene og følger med på treningene så ofte han kan. Hva mer kan en mann ønske seg!! Men uten at han vet det, har faren for skilsmisse ligget på lur i flere år. Vi møter Erik igjen sammen med Gunnar, Knut og andre menn i gruppe etter samlivsbrudd.

Ide: Menn har en høy terskel for å søke hjelp i par-terapi. De vil ordne opp selv. Når mannen og kona først kommer seg av gårde til terapien, etter initiativ fra henne, er det ofte for sent. Det er gjerne kona som klager, for eksempel over at de ikke snakker sammen. Hvis hun slutter å klage, tror han at problemet er løst. Men det er da det virkelig er fare og bruddet er nær. Når kvinnen blir taus, har hun gitt opp. Bruddet kommer en del ganger som lyn fra klar himmel på mannen. Noen av mennene deltar etterpå i våre samtalegrupper.

Bjørn: Hvis det er mannen som bryter, er det som regel fordi han har funnet seg en annen eller fordi han er misfornøyd med sex-livet. Gruppene våre består av helt gjennomsnittlige menn, fra arbeidsledige med tatoveringer og piercing til advokater i 50-åra. Skjebnefellesska-

pet etter bruddet går utenpå de andre forskjellene, selv om vi i oppstarten av gruppene lurer på hvordan dette vil gå. Ofte velter det bare ut med alt om relasjonen til barna og eks-partneren. Ved avslutningsrunden i en ny gruppe, sier praktisk talt alle at de er overrasket over hvor fort de er blitt trygge, og hvor raskt de har kommet i gang med samtalen.

Da Mannspanelet i mars 2008 blant annet anbefalte et kjønns spesifikt lavterskeltilbud til denne gruppen, hadde Familievernkontoret i Vestfold allerede drevet et slikt tilbud i åtte år. Hver mannsgruppe har seks deltakere, som møtes åtte ganger. Møtene varer i to og en halv time. Etter tre måneder har gruppene et gjenforeningsmøte. En rund sten sendes rundt mellom deltakerne. Den som har stenen, har ordet.

Det første møtet i hver gruppe starter gjerne med at Ide eller Bjørn leser diktet "Ikkje dytt" av Gudrun Lid Sæther, som avsluttes med oppfordringen:

Fint å ha nokon stødig bak ryggen, nokon som kjenner trappa.

Det er tungt å gå åleine, fint å ha deg der, men ikkje dytt! Eg kjem i mitt eige ganglag, eg.

Det er fint å sjå at andre har kome seg opp. Eg er i siget, men ha tolmod med meg!

I samtalegruppene for menn dreier mye seg om tre temaer knyttet til mannens rolle etter et samlivsbrudd: Paparollen, ære og kjærligheten.

Bjørn: Kjærlighetsbegrepet er vanskelig. Noen par er fornøyd med å være gode venner, andre krever stor grad av intimitet og nærhet. Noen kvinner snakker bedre om relasjoner og følelser med andre kvinner enn med

menn. Det eksisterer en sterk idé om at kjærlighet er en egen kraft i seg selv, som løser problemer og holder folk sammen. Dette stemmer dårlig med våre erfaringer, kjærligheten må pleies.

Idé: Menn og kvinner har ulike kommunikasjonsformer. Menn er mest handlingsrettet. De må ha tingene tydelig fortalt. Kvinnene stiller som regel ikke noe ultimatum av typen: "Hvis ikke du tar oppvasken, så går jeg". Men hun kan ønske at de skal gå på kino en gang i uken, mens han bare overser at det er viktig for henne.

Bjørn: Menn hører ofte litt dårlig etter hva kvinnene prøver å si. Kvinner er opptatt av verdier og relasjoner mens menn er mer opptatt av handling. Hvis for eksempel kvinnen begynner å snakke om innredning av hjemmet, tenker mannen straks at de skal ut og handle inn, mens kvinnen kan ha vært mest opptatt av å få i stand en samtale om hvordan de har det hjemme.

Idé: I gruppene våre har jeg som kvinne litt av rollen som pedagog – som oversetter hva kvinnene deres kan ha ment. Jeg er både skyllebøtte og tolk.

Bjørn: En del av mennene som kommer i gruppe er frustrerte og sinte fordi de føler seg urettferdig behandlet av kvinnen. Ide blir en representant for disse "uforståelige" kvinnene og bidrar til å gjøre alt dette uforståelige mer forståelig for mennene. Med en kvinne tilstede forsvinner mye av "nå skal damene tas" til mer nysgjerrighet og ønske om å forstå. For oss er det viktig at samtalen gir resultater med hensyn til barn, samarbeid med eks-partner og eventuell ny partner.

Ide: Vi skal ikke glemme at noen kvinner har voldsomme forventninger til menn. Det legger et stort forventningspress på mannen. Jeg tror det er mange kjempeslitne menn der ute. Skal mannen være mye sammen med barna, må begge være enige om å senke de materielle og økonomiske kravene.

Bjørn: I gruppa har det å være pappa alltid vært et viktig tema. De fleste mennene har hatt en forsørgerrolle slik som "Erik", mens kvinnene har hatt hovedansvaret for dagliglivet til barna. Mennene har opplevd at dette har vært en "kontrakt" de har inngått med kvinnen, ofte med bakgrunn i økonomi og eller karriere. De opplever at dette har vært en grei og naturlig arbeidsdeling som de tenker at både kvinne, barn og de har vært best tjent med.

Sosiolog Knut Oftung har i sitt doktorgradsarbeid grovkategorisert papparollen i tre: Forsørgerfaren, Hjelpe-til-faren og Den likestilte faren. I følge Ide Birkeland og Bjørn Hanche-Olsen faller de fleste fedre inn i de to første kategoriene, hvor Forsørgerfaren er den mest tradisjonelle. Det er denne gruppen fedre som lever i den største risikoen for å oppleve brudd. Likestilte forhold ser ut til å gi mer robuste samliv og mindre risiko for brudd.

Bjørn: Den største forandringen som har skjedd de siste hundre årene, er at mannen deltar mer i det som var de tradisjonelle kvinneoppgavene i hjemmet. Men kvinnen har fortsatt "eierskapet" til barn og hjem. Mannen er i en slags hjelper-rolle. Kvinnen har fortsatt det overordnede ansvaret. Sender far barna på skolen med "feil" påkledning, går det på mors ære løs. Men når malingen flasser av huset eller bilen er stygg, berører det fars ære. Dette sitter dypt. Vi tenker ofte at det er mer likestilling enn det faktisk er, og mange menn tenker de er / har vært "den likestilte far, mens de i virkeligheten har fungert som "hjelpe-til-faren" eller ligget nærmere "forsørgerfaren".

Ide: Før de kom i gruppa har få av mennene reflektert over hva manglende investeringer på "mors ansvarsområder", kunne føre til, særlig i forholdet til barna. Nesten alle har opplevd å bli marginalisert når spørsmål om

hvem som skal ha hovedansvaret etter bruddet kommer opp. I mennenes hode har deres del av forsørger- og oppdragelsesjobben vært like viktig som kvinnenes. De har tjent penger, sørget for det materielle i familien, gjort praktiske ting hjemme, ofte bygget og ominnredet, prioritert familien i helger og ferier, samt fulgt opp barnas fritidsinteresser. Mange opplever også at de har forsaket venner og hobbyer og interesser.

Bjørn: Velferdssamfunnet gjør at folk lettere kan klare seg helt alene. Kvinnen trenger ikke lenger en "snill" mann. Dette stiller andre krav til mannen om deltagelse på kvinnens arena både praktisk og følelsesmessig. Det er et paradoks at vi har bygget opp et velferdssamfunn for å styrke familien, men så er effekten nesten det motsatte: Kvinner og menn har lettere for å klare seg på egen hånd. Det kan se ut til at velferdssamfunnet ikke har styrket familieenheten, men gjort det lettere å smette ut av den. Andre nettverk har blitt viktigere enn familien i mange tilfeller. Hos par med en tradisjonell rolledeling endres ofte fokus for mannen fra en forsørgerrolle til ønske om den "likestilte far" etter et brudd.

Ide: En del barn sier at det var først etter at mor og far ble skilt at de ble skikkelig kjent med pappaen sin. Mor har inntil da tatt seg av alt det relasjonelle i familien. Pappa har lett for å underkjenne sin egen rolle.

Historien til eksempel-mannen Erik er aktuell også i forbindelse med menns æresbegrep, noe som har vært et gjennomgangstema i samtalegruppene. Kona forlater mannen og tar med seg barna. Han må betale henne ut av huset og innser etter hvert at han ikke har råd til å sitte med det. Huset, som han har bygget selv, må han selge. Alt han har bygget opp av materielle verdier forsvinner mellom fingrene på ham. På toppen av det hele har hun funnet en annen mann. Hun har vraket ham. Hva skjer med selvbildet hans? Stoltheten, æren? Ide Birkeland og Bjørn Hanche-Olsen stiller spørsmålet om hvorvidt ære er forbeholdt mennesker med fremmed kultur og religion. De svarer selv nei.

Boka "Mord - selvmord i nære relasjoner" (Gustav Wik m. fl., 2005) er den eneste boka de to har funnet som omhandler æresbegrepet i forhold til norske menn. Bokas hovedanliggende er at såkalte "familietragedier", der norske menn dreper sin kone eller eksen og eventuelt også seg selv, ligner påfallende på det som kalles æresdrap blant muslimske menn. Forfatterne av boka mener betegnelsen familietragedie gjør at denne typen drap skyves vekk fra strafferetten og over til psykiatrien. Betegnelsen mord-selvmord i nære relasjoner er bedre egnet. Det er jo ikke slik at at mord - selvmord er den eneste konsekvensen av ærekrenking. Deltakerne i

mannsgruppene har vært utsatt for krenkelser, men de har erkjent at de er i krise og har søkt hjelp. Eriks reaksjoner er typisk for de fleste av deltakerne.

Ide: Det er flaut å bli forlatt. Mange tenker på hevn, men sier det ikke. Jeg har stusset over at vi har fått opp så lite av dette i samtalegruppene.

Bjørn: For mange menn er det knyttet skam til det å ikke mestre sentrale deler av livet. I noen muslimske miljøer får mannen gjenopprettet æren ved drapet. Slik er det ikke hos oss. Men mange menn opplever et stort nederlag ved ikke å ha fått til ekteskapet. Dessuten mister man så mye, både ære, kona som mange ser på som sin beste venn, felles venner og svigerfamilie og en del av kontakten med barna. Mennene har ikke sett signalene som kvinnene mener de har sendt ut i mange år, det gjelder særlig "skaffemannen" og dette skaper mange sterke negative følelser.

Ide: Mange menn har satt sin ære i å skaffe familien alt mulig. Så blir de slitne, og opplever at kona går fra dem når de er helt utslitt. Mange har tenkt på å ta sitt eget liv. Dette er et tema som kommer opp i hver gruppe.

Bjørn: Ja, det er sterke følelser og mye avmakt. En del menn prøver å løse dette med følelsene på en "teknisk"

måte, ved å trene mye og være mer på jobben. En av deltakerne fortalte at han syklet spinning til han var helt "kake". Da følte han seg OK. Andre tar opp risikosport, kjører fort med bil, handlinger som skal stoppe spenningene i kroppen. Som "førstehjelp" kan kanskje dette være nyttig, men på sikt er slike løsninger ikke tilstrekkelige.

Ide: Menn er ofte "ensomme ryttere". Først når alt har rast sammen, skjønner de at de trengte noen å snakke med.

Bjørn: Dette er en del av mannskulturen – John Wayne og Morgan Kane. Erfaringene fra gruppene er likevel at når menn finner et forum sammen med andre menn, kan de snakke om følelser og relasjoner. De slipper den "psykologiseringen" de ofte har opplevd fra kvinner, og kan gå rett på sak, og for eksempel fortelle at de savner ungene. Og hva dette savnet gjør med dem.

Ide: Løsningen er ikke en feminisert mann, men en talende mann.

Bjørn: Det er også viktig at mennene snakker med hverandre, og ikke bare skjeler til hva kvinnene ønsker av dem. Slik kan de selv definere en ny mannsrolle.

Pappas stemme skal fram!

Psykolog og mekler Jørn Auran ved Aker familiekontor har høsten 2009 turnert landet med dagskurset Likestilte foreldre – til barnas beste etter samlivsbrudd, sammen med Reform-leader Ulf Rikter-Svendsen. 52 år gamle Jørn Auran er skilt og far til tre barn. Han er helgepappa for de to yngste barna. Han forteller i sine foredrag at han vokste opp i en ytre sett trygg kjernefamilie, men hvor psykiske problemer og ustabilitet preget oppveksten. Auran bruker sine egne erfaringer også i møtet med klientene. I dette intervjuet forteller han om sitt engasjement for å synliggjøre mannen og mannsrollen i meglingssituasjonen: Pappas stemme skal frem i meglingen. Med bakgrunn fra et familiekontor som det siste året betjente familier fra 15 ulike etniske kulturer, er Auran også opptatt av den minoritets-etniske mannen og familien.

- Familievernet trenger nyrekruttering
- Papparollen er nå mer forenlig med mannsrollen
- Vi har med oss vår egen bakgrunn når vi mekler

- Hva kjennetegner fedrene du møter i mekling?

- I dagens kultur er det å være far tøft, og en mer integrert del av mannsrollen. Dette er et vanskelig felt. Menn er menn selvsagt også uten barn. Barn er ingen forutsetning for selve identifiseringen med et kjønn eller et bredt utvalg av forskjellige roller og identiteter. Flere fedre forteller meg at det er adskilte deler dette med å være mann og pappa. Men de er oftest fedre til små barn. Det tar mange år å bli mann. Spørsmålet blir om når en blir far, når og hvordan farskapet utvikles. Foreldreskapet er en rolle, men også mye mer enn det. Det er skrevet en del om identitet i forbindelse med det å bli mor. Det skjer noe med kvinner som er sterkt når de blir mødre. Det skjer noe med menn som er sterkt når de blir fedre, men det skjer på andre måter. Disse måtene må vi som jobber med dette bli bedre kjent med.

Barna bærer byrdene

Kvinner tar initiativ til 75 prosent av bruddene i følge Likestillingsundersøkelsen fra 2007. Det er en myte at mannen "stikker av", tror Auran. 22 000 barn opplever brudd hvert år. Barna bærer helt klart en del av byrdene ved at foreldrene flytter fra hverandre. Andelen samværsfedre øker hvert år, men det gjør også andelen foreldre som praktiserer delt bosted for barna. Det er flere menn enn kvinner som mister den daglige kontakten med barnet etter et brudd.

Frykten for å miste kontakten med sitt barn i forbindelse med et samlivsbrudd er sterk, og det er langt flere menn

som uttrykker denne frykten enn det er kvinner som gjør det. Dette er dype eksistensielle spørsmål som berører kjernen i det å være mann og pappa. Auran mener en del av ordvalgene ved mekling og barnefordeling kan gi ubalanserte vinklinger ved at kvinner i større grad "gir fra seg" tid med barna og menn i større grad "får" tid med barna. Det er etablert kunnskap at barn bor oftere med mor etter samlivsbrudd og at fedre langt oftere er samværsfedre.

- Hva kan endre på dette?

- Jeg blir stadig mer opptatt av å få pappas stemme frem i meklingen. Fedre trenger i større grad å bekrefte sin viktighet for barnet. Jeg spør etter betraktninger hos menn; om det å være far: fortell om barnet ditt, hva særpreger deg som pappa, hvordan er dere som foreldre like og ulike, hvordan ser du deg som pappa nå og fremover? Mødre har ofte allerede tenkt de tankene. Jeg tror at både kvinner og menn vet best hva som særpreger dem som foreldre, men at kvinner i større grad har erfaringer og språk til å gi gode beskrivelser av hva som gjør dem til de foreldrene som barna trenger, også etter brudd.

Fargelegger opplevelsene

- Menn opplever det som viktig med balansert oppmerksomhet i meklingen. Mange uttrykker at språket er avgjørende for balansen i meklingen. Det at mekleren sier "pappa/far" like mye som "mamma/mor" for eksempel utgjør ofte en forskjell. Språk fargelegger opplevelser og opplevelser fargelegger språket. Dette er ikke minst

aktuelt i møte med mennesker fra fremmede språkkulturer. Bruk av tolk er et område vi trenger mer forskning og erfaringsdeling på.

Auran har intervjuet 27 menn etter mekling. Det ble laget en kort intervjuguide på 12 spørsmål som fokuserte på farsrollen og kunnskap om barnet. Dette er på ingen måte forskning, men et forsøk på å bringe fars stemme frem i meklingssammenheng, sier Auran. Over en periode intervjuet han alle menn som kom til mekling. Dette ble gjort umiddelbart etter meklingsens avslutning. Andelen norske og ikke etnisk norske menn var like stor. Alle, unntatt en mann, sa seg villig til å bli intervjuet. Deres partnere fikk muligheten til å bisitte intervjuet. Flertallet av kvinnene mente at det som kom frem i intervjuene var godt å høre. Mange var overrasket over mannens tydelighet i forhold til å ville være en god far. (Se undersak)

- Er ikke kvinner beste egnet til å ha omsorg for helt små barn?

- Dette er kanskje det spørsmålet det har vært mest debatt rundt, og det kan virke provoserende for mange menn. Når egnethet knyttes til kjønn lukker det den gode debatten. Det er mange verdier knyttet til dette spørsmålet, og forskningen er varierende i sine konklusjoner. Jeg vil ikke ta et klart standpunkt til dette spørsmålet fordi det er så individuelt hvem som gir god nok omsorg for små barn. Men vi kan ikke forstå at kvinner føder og ammer barn. Dette betyr i praksis at de bruker mest tid med barnet i starten, noe som i de aller fleste tilfeller tilsier at de også blir barnets første tilknytningsperson. Tid med barnet har en avgjørende nøkkelfunksjon, sier psykolog Jørn Auran.

Best for barnet

- Menn og kvinner vinner ikke noe på å "kreve sin rett" i denne perioden når foreldrene går hver til sitt. Rettighetsspørsmålet kan skygge for spørsmålet om hva som er det beste for barnet. Det avgjørende for hvilke avtaler foreldrene gjør for sine barn etter brudd, er hvordan de best sammen kan sørge for at barnet fortsatt får det beste fra begge foreldrene. Foreldre som har praktisert likeverdige og likestilte omsorgspraksiser før brudd, vil også finne de mest egnede løsningene etter brudd. Dette viser også forskningen. Mange menn sier i mekling at de skulle vært mer ansvarlige i forhold til barnas stell og omsorgssituasjon enn det de faktisk har vært før bruddet, men at dette har vært vanskelig fordi deres omsorgsbidrag er mer knyttet til lønngivende arbeid og organisering utenfor barnerommet. Permisjonsordningen for fedre og mødre er en av mange forklarende årsaker til dette.

- Det er smart når menn og kvinner observerer og utfyller hverandre i småbarnsperioden. Igjen, tid alene og sammen med barnet er vesentlig. Foreldreparet tjener på at de oppjusterer betydningen av foreldrefunksjonen. Mannen må ikke tvile på dyktigheten sin, da får han et kjempeproblem. Menn trenger ikke bevise at de er gode foreldre, men faktisk bare være det. Det er praksis som teller. Sønnen min sier til meg: "Pappa, du må slappe av. Du trenger ikke å gjøre så mye, bare være her".

- Hva kan fedrene lære av mødrene?

- Det dreier seg mye om organiseringen av omsorgen, det vi kan kalle "sørge for"-oppgaver: tannpuss, legging, lekser, helse og sunn mat. Det som skal til for å unngå kaos. Mennene må bli "streetwise" – se, lytt og lær av barnets mor når barna er små. Menn trenger kvinnenes basiskunnskaper, det som skal til for at barna skal bli fornøyde under tidlig oppvekst. Det handler også i stor grad om å ta selvstendig ansvar for barnet og det som kreves av en pappa eller mamma. Barna er ikke først og fremst opptatt av kjønn, men av person. Menn vil som kvinner profitere på å gjøre hverandre gode som foreldre, også etter at parforholdet er over. Menn ønsker å gjøre selvstendige ting med barna, aktiviteter som de benevner som bra. Kvinnene kan også bli "streetwise" og studere hvordan menn er gode med sine barn.

Jørn Auran mener det er viktig for fedrene å huske hva de selv gjorde som barn, og fortelle om dette og gjøre det sammen med barna. Gode historier fra familietreet er bra for barn, og det gir dem kontinuitet i oppveksthistorien.

Ikke pinglete menn

- Mannen skal ikke bli en pinglete tøffelhelt, en stereotyp som utviklet seg som en lite tiltalende karakteristikk på 70-tallet. Det er ikke det vi skal tilbake til. Menn skal ikke feminiseres, men bli oppmerksomme på egne kvaliteter som far og mann. Likeverdigheten ligger i troen på at du er god nok. Selvvurdering og selvrealisering henger sammen. Menn kan lære av kvinnene og menn kan lære av andre menn. Hvis du spør meg, tror jeg kvinner vil mene at en mann med et nakent barn på brystet er flott, mens menn utad, sammen med andre menn, fremdeles er uvante med å se seg selv i dette bildet, sier Jørn Auran.

- Skilte menn kan ha det som et livsprosjekt å bli så godt kjent med barnet som mulig, og bidra til at eks-partneren blir en så god forelder som mulig. Dette må også gjelde for kvinner. Foreldre må fortjene sitt foreldreskap overfor barna.

- Hvordan oppfatter du meklerne i denne sammenhengen?

- Det er en utfordring for meklerordningen i Norge at meklerne stadig blir eldre som gruppe sett i forhold til de som etterspør mekling ved familiekontorene. De er dyktige, men de er som gruppe ikke alltid tett nok opp til den generasjonen de mekler for. Flere unge mennesker møter godt voksne meklere. Lang fartstid kan i en del sammenhenger faktisk bli en hindring til god kunnskap. Undersøkelser blant politietterforskere, psykiatere og dommere i vitnepsykologien viser at lang erfaring og stor tiltro til egen dyktighet, ikke nødvendigvis øker kvaliteten på det å vurdere troverdighet og å avsløre løgn. Erfaringer kan i noen sammenhenger begrense, ikke utvide dyktigheten, sier Auran.

Tilknytningshistorier

- Våre private tilknytningshistorier spiller en stor rolle for oss som voksne. Vi har med oss "bakgrunnen" vår også når vi mekler. Auran viser til en artikkel av Jon Høyland som har hatt mange barnefordelingssaker i retten, som dommer. Han skriver at "temaene, et forhold i krise og omsorg for barn, ikke er nøytrale for noen. Dommerens erfaringer fra egen barndom og egen familie er både en kilde til forståelse og en kilde til forvrengning av virkeligheten". Nå avgjør ikke vi som meklere hva som er sant eller ikke, men vi bruker skjønn på forskjellige måter, og skjønnnet er utsatt for våre subjektive fortolkninger, fastslår Jørn Auran.

- Er det ikke uheldig å bli for "privat" med klientene?

- I utgangspunktet er svaret på dette spørsmålet et ubetinget ja. Det har vært perioder da jeg har hatt saker som har hatt for kort avstand til mine egne erfaringer. Men i andre perioder har jeg klart å bruke egne erfaringer i meklingen på en nyttig og god måte. Man skal være forsiktig med å trekke inn egne erfaringer, men det kan ha sin funksjon hvis det utvider perspektiv fremfor å lukke det til.

Erfaring med vold

- På grunn av egne erfaringer med vold har jeg problemer med møter der det er tydelig at det er voldsbruk inne i bildet. Jeg synes det er vanskelig å se dominans i meklerrommet. Jørn Auran synes de vanskeligste meklingsene er de hvor den ene parten ikke viser interesse for barnet, men hvor vedkommende først og fremst er ute etter å hevde sin rett som voksen og nedvurdere eller trakassere den andre som forelder og person.

- Noen gode råd til meklerne?

- Etableringen av en relasjon, god eller dårlig, mellom en mekler og et par skjer veldig raskt. Derfor er det viktig at mekleren har en lyttende og oppmerksom holdning. Mekleren vil være høflig og respektfull, informativ, kunnskapsrik og klar i informasjonen. Mekleren kan ta en organisator-rolle i timen, være regissør, men ikke bli dommer som evaluerer hva som er godt eller dårlig. Men mekleren kan og skal tone flagg, for eksempel hvis det er snakk om barnets sikkerhet eller faktiske trusler mot omsorgskvaliteten til barnet, mener Auran.

- Noen ganger oppstår det en eller annen invitasjon til å dele noe en selv tror på i forholdet mellom foreldre som går fra hverandre. Det er en fin balanse mellom å dytte noe på andre og det å dele noe som oppleves som bra for den andre. Jeg er definitivt ikke for pådytting.

To små grep

Auran nevner som eksempel to små grep som han lærte av sin eks-kone: - Det er det hun kalte TLC "tender loving care" - en måte å være glad i en annen på som gjør den andre godt, uten at en nødvendigvis trenger å være i et forhold. Det andre kalte hun "sweet little nothings" - små ubetydelige ord som har en god betydning likevel. - Jeg er tilbake til det å gjøre hverandre gode som foreldre. I en situasjon av oppbrudd og angstfulle avgjørelser er små oppmuntringer manna for sjelen.

- Spesielle utfordringer ved mekling for etniske minoriteter?

- I utgangspunktet er ikke disse samtalene mye annerledes i innhold, men de er ofte annerledes i form. Dette henger selvsagt sammen med språkbarrieren og mangelfull kunnskap om kulturer praksiser. - Det kan fort bli mye snakk om regler og forskjeller slik at fokuset på barnet forsvinner. For å få gode dialoger går jeg noen ganger tilbake til det helt grunnleggende - de universelle verdiene om familier, barn, fedre og mødre, menn og kvinner. Jeg gir uttrykk for at jeg også svært gjerne vil lære og forstå. Jeg tror denne holdningen fungerer godt fordi det er elementer av respekt i dette.

Tolk viktig

Jørn Auran er opptatt av god kvalitet på tolketjenesten. Han mener den har blitt mye bedre i Oslo de siste årene, men at forholdene trolig er svært variable rundt i landet. Auran mener det er et problem at familievernet mangler systematisk kunnskap om tolkebruk. Det er et kompli-

sert samspill med tolken under en mekling. I praksis er vi prisgitt tolkens dyktighet, men dette kan forbedres ved at vi selv blir bedre som tolkebrukere.

- Det er en utrolig stor rikdom og utfordring i det å møte så mange forskjellige mennesker fra vidt forskjellige

kulturer. Det er ofte sånn at det som i starten fremstår som ulikt, etterhvert blir mer likt når kunnskapen øker. De grunnleggende verdiene knyttet til det å være pappa og mamma er ikke så forskjellige som en i utgangspunktet skulle tro, sier Jørn Auran.

Menn etter mekling: Om å være far

Jørn Auran intervjuet 27 menn etter mekling. Partneren var til stede, noe som kan ha "pyntet" litt på svarene. Men Auran tror ikke det har hatt stor betydning, da svarene ikke avvok mye fra andre undersøkelser. Auran har i punktene under komprimert svarene, for å få frem det viktigste. Mennene ønsker å være betydningsfulle som pappa og mann, uten å konkurrere med kvinnen. De er opptatt av å beskytte, særlig små barn.

Ikke-etnisk norske menn

- Det er utrolig viktig for min identitet å være pappa. Jeg er oppdratt til å ha en kvinnes hjerte fra årene med å vokse opp med mange kvinner i Peru. Jeg vil bety like mye for datteren min som moren gjør.

- Det er blitt en helt annen hverdag, en helt annen verden, et helt annet midtpunkt. Det viktigste for meg er å gi henne trygghet.

- Det å være pappa er for meg å ta ansvar og gi trygghet.

- Jeg elsker barnet mitt, men mammaen er best for datteren min mens hun ennå er så ung. Jeg må studere ferdig og få meg en god jobb. Da vil jeg ofre livet mitt for henne.

- Jeg er ikke en superpappa. Jeg gjør det jeg må gjøre når jeg har hovedsorgen. Det dreier seg om å tilpasse seg barnet og beskytte det mot dårlige ting.

Etnisk norske menn

- Jeg vil være en ordentlig pappa og ta beslutninger på eget grunnlag for datteren min. Vil ha mye mer tid sammen med henne, selv om moren motsetter seg dette.

- For meg er farskap lik foreldreskap. Jeg vil lære barna mine ting. De tingene vi gjør best sammen når det bare er de og jeg sammen. Vi gjør det enklere. Når vi vil bade, drar vi bare og bader. Når vi skal på tur, drar vi bare på tur. Ungene sier det er enklere å gjøre ting med meg.

- Det å gi barna omsorg, ta ansvar, ikke skape konflikter.

- Barna er det kjæreste jeg har. Jeg elsker dem og vil gi dem all den kjærligheten jeg bare kan krøste ut av kroppen min.

- Det er faktisk litt vanskelig å svare nå når jeg og moren går fra hverandre. Når vi var sammen tenkte jeg ikke over det å være far. Jeg var bare pappaen deres, som gjorde det jeg skulle gjøre. Nå tenker jeg mer. Hva trenger barna mine meg til? Blir det mer viktig nå når jeg er mann og pappa?

Fokus på menn i nyere norsk familiepolitikk

Av Ulf Rikter-Svendsen, leder av Reform – ressursenter for menn

*Gift
Fedrenes venn
Statslønnet aktivist
Leder REFORM
Lei ulikestilling i norske hjem*

Fra velferdsstat til velferdssamfunn

Interessen for velferdsproduksjonen i Norge rett etter 2. verdenskrig var stor, og tett knyttet til hva det offentlige kunne og burde bidra med for å "bygge landet". Målet var å bygge en kollektiv velferd ut fra relativt små kår, og familien som institusjon fikk en sentral rolle dette prosjektet. Det norske hjem – med arbeidskar, husmor og barn – skulle støttes og stimuleres av en sterk stat. Fedre skulle spille rollen som eneforsørgere med ansvar for familiens inntekter. Mødre ble tildelt hovedansvaret for den daglige driften av AS Familien, og husmødre ble kollektivt skolert, bl.a. gjennom kampanjer fra Statens Institutt for Forbruksforskning (SIFO), i en "hvordan få mye ut av lite"-tenkning etter amerikansk modell. Gjennom nøysomhet skulle velferden bygges. Familien skulle bygge den private velferden og staten skulle ta hånd om den offentlige, hånd i hånd så å si. En god modell for et felles velferdsprosjekt mellom stat og individ.

Samtidig bidro en slik tenkning til en overvurdering av velferdsstaten som produsent av velferd. Også den private markedsbaserte sektor, den frivillige organisering (tredje sektor) og familien har vært og er fortsatt store bidragsytere til vår samlede velferd. Det er kanskje derfor riktigere å si at vi i dag har fått et velferdssamfunn, mer enn en velferdsstat, et velferdssamfunn som også er et resultat av 70- og 80-åras voksende kritikk av den sterke velferdsstaten og dens ideal om mannen som eneforsørger og kvinnen som hjemmearbeidende. Denne kritikken kom i hovedsak fra to hold – kvinnebevegelsen som kritiserte tradisjonene med mannen som hovedforsørger og høyrebølgen som på 80-tallet ville redusere det offentliges ansvar.

Som et resultat av kvinnebevegelsens innflytelse ble velferdstenkning og likestillingsideal partnere i et mer ambisiøst prosjekt – nemlig å bygge et velferdssamfunn

som i større grad kunne skape gode arbeidsforhold for både kvinner og menn, gode kår for familier (les høy fødselsrate), bedre utdanning for alle og god kvalitet på tilgjengelige helsetjenester. Statsfeminismen hadde nå etablert seg som en del av norsk politikk, hvor økt likestilling skulle etterstreves også ved hjelp av familiepolitiske virkemidler. For at kvinner i Norge både skulle være yrkesaktive og føde barn, måtte menn trå til hjemme. Saken var opplagt.

Pappa-sporet

Menns deltakelse i prosjektet var ønsket og villet. Mannsrolleutvalget ble nedsatt av regjeringen Brundtland i 1986, og ble et tidlig symbol på at norsk likestillingspolitikk også ville gjøre likestilling til et mannstema, og ikke bare en sak for kvinner. Pappasporet i norsk likestillingspolitikk var født – ideen om at menn ville tjene på å velge økt familiedeltakelse uten at det ville bety slutten for karrieren. Forsker Øystein Gullvåg Holter fikk jobben med å utforme og tolke en større spørreundersøkelse om menn og likestilling (Menn i Norge, 1988). Undersøkelsen viste blant annet at en tredjedel av norske menn var likestillingspositive, en tredjedel var vaklende eller nøytrale og en tredjedel var mer negative. Åtte av ti menn mente det burde være lik arbeidsdeling ute og hjemme (oppsiktsvekkende mange), men i høyden to av ti praktiserte dette idealet. Mannsrolleutvalget foreslo i sin sluttrapport en "tvungen" pappapermisjon i sin slutt-rapport basert på nettopp denne kunnskapen.

Her kunne man altså for første gang se at menns ønsker om mer deltakelse i hjemmet med fordel kunne forenes med ren kvinnesak – nemlig hvordan forhindre at kvinner sakket akterut lønns- og karrieremessig som et resultat av lange fødselspermisjoner. Hvis fedrene tok større del av ansvaret for hjem og barn gjennom å ta ut en del av

foreldrepermisjonen, ville det medføre at kvinner raskere kunne komme tilbake i jobb.

Fedrekvoten

En egen del av foreldrepermisjonen på fire uker forbeholdt fedre ble innført i 1993. Før fedrekvoten ble innført var andelen fedre som tok del av foreldrepermisjonen kun 4,1 prosent. Ett år etter (1994) var andelen oppe i 45 prosent. Og hver gang kvoten senere har blitt utvidet (i 2005, 2006 og 2009), har fedre utnyttet den. I dag er det over 95 prosent av fedre med rett til fedrekvote som benytter seg av den. Fedrekvoten har vært en ubetinget suksess. At fedre ble tildelt en egen øremerket kvote er en sannsynlig forklaring på at så mange i dag tar ut sine uker. Fedrekvoten fungerer som en ferdigforhandlet rettighet som fedrene har, og som arbeidsgiver i dag må legge til rette for. Den standardiserte, ikke-fleksible løsningen ser ut til å gi den mest effektive grensesettingen. Det er blitt sagt at tvangen i fedrekvoten blir fedrenes frihet. Foreldrepengeordningen med fedrekvoten har helt klart medvirket til et langt mer aktivt farskap og skapt en revolusjon i permisjonspraksisen blant menn. Dette er det bred enighet om blant forskerne på fagfeltet. I løpet av få år har fedre endret sine permisjonsvaner radikalt.

Enkelte kritikere har dog hevdet at fedrekvoten nærmest innebærer å ta permisjon fra mor, og at kvinners rett til lang permisjon etter fødsel begrenses gjennom et slikt system. Undersøkelser viser at dette ikke stemmer. Likestillingsgranskinga (2007) viser at nettopp blant par der fedre tar lang pappapermisjon er kvinner mer fornøyd med samliv og rapporterer om høyere livskvalitet, enn i familier der mor tar størstedelen av foreldrepermisjonen.

Sprekker i glansbildet

Men ikke alle fedre har rett til fedrekvote. Hvert år faller en rekke fedre utenfor ordningen (8000 fedre etter Barne- og likestillingsdepartementets egne beregninger i 2008). Det er en forutsetning at både mor og far har opptjent rett til foreldrepenge gjennom å ha vært i inntektsgivende arbeid i minst seks av de siste ti månedene. Fedre som er sammen med kvinner på attføring, medisinsk rehabilitering, uføretrygdde eller studenter faller utenfor ordningen med fedrekvote. Og selv om det nå åpnes for at flere menn skal få opptjeningsrett til fedrekvote i statsbudsjettet for 2010, vil mange fortsatt ikke ha rett til pappaperm. Fremdeles er én av ti fedre uten rett til foreldrepenge.

Vanskeligst blir dette for de minoritetsmenn som i likestillingsens navn tidligere har blitt bedt om å begynne å skifte bleier og ta oppvasken. Det å ikke ha mulighet til å benytte seg av fedrekvote innskrenker deres farskap. Og siden minoritetskvinner ofte har en svakere tilknytning til arbeidsmarkedet, burde disse familiene ligge godt innenfor den primære målgruppen for det likestillingsinsentiv som foreldrepermisjonsordningen er.

Det er uheldig at fedre ikke vurderes på selvstendig grunnlag, og at mors situasjon og valg definerer hans muligheter. En mulig konsekvens av dette er at mange kvinner fremdeles får hovedansvaret for barna og derigjennom sakker akterut lønnsmessig.

Menn som fedre

De siste årene har det altså vært en politisk ønsket og styrt utvikling der fedre i dag er mer til stede i sine barns liv enn tidligere. Denne politikken har i stor grad også stemt overens med fedrenes egne ønsker. Forskning og debatt viser at menns likestillingskrav er relatert til at menn verdsettes som omsorgspersoner i arbeidsliv og privatliv, at arbeidslivet utvikler praksis for at menn kan prioritere familieliv og at likestilling knyttes til felles verdier som omsorg og demokrati (Nordisk Ministerråd, 2000). En ytterligere økt deltakelse fra fedre i barns liv er også en ønsket utvikling fra et økende antall fedre, og med tanke på kvinners like muligheter i arbeidslivet anser man i dag det nødvendig at fedre engasjerer seg mer i omsorg for små barn. Mange fedre føler seg fortsatt bundet i et jobbmønster, og ville gjerne ha jobbet mindre. Dette gjelder spesielt for mange småbarnsfedre (barnets alder 0 – 3 år) som jobber mer enn 40 timers uke (Holter, 2007).

Omsorg for barn vurderes i dag som et sentralt politisk satsningsområde for å oppnå en likere fordeling av arbeid, lønn og omsorg mellom kvinner og menn. Det er mange utfordringer knyttet til å øke fedrenes økte omsorgsdeltakelse, blant annet menns egen yrkesorientering, kjønnsbaserte lønnsforskjeller og en mer likestilt foreldrepermisjonsordning.

Vi har også fått et økt antall pådrivere (les mannspolitiske aktører) for gode strukturer og offentlige ordninger som muliggjør et aktivt farskap og foreldreskap der fedre kan likestilles med mødre som omsorgspersoner. Det gjennomføres og utvikles stadig nye tiltak blant annet med tanke på å bistå det offentlige med å stimulere til et aktivt farskap. Samtidig etterlyser pådriverne likeverdige rettigheter for fedre og mødre i de likestillings- og familiepolitiske ordninger velferdsstaten tilbyr sine borgere.

Vi trenger gode strukturer og offentlige ordninger som muliggjør et aktivt farskap og foreldreskap. Samtidig er det et betydelig antall barn som ikke mottar daglig omsorg fra sine fedre, grunnet samlivsbrudd og ujevn fordeling av foreldrepermisjonsuttak. Og et fokus på fedres situasjon etter samlivsbrudd er nødvendig å holde oppe direkte i sammenheng med fedres økte permisjonsrettigheter. Men det er viktig å først se utfordringer for den involverte, aktive og omsorgsfulle far i en utvidet kontekst.

Menn og omsorg i ulike livsfaser

Utvidelsen av mannsrollen har bidratt til å styrke menns rolle i omsorg generelt. Det gjelder på flere områder, og ikke bare i sped- og småbarnsfasen. Tradisjonelt synes fedre å ha tatt større del av omsorgsansvaret etter hvert som barna blir eldre. De fleste fedre har vært aktive i oppfølging av barnas fritidsaktiviteter og frivillige verv og oppgaver i barnas organiserte fritid. Fedre med kronisk syke barn går aktivt inn i omsorg og ansvar for oppfølging av barnet. Fedre har lenge vært forsømt i studier av nettopp familier med kronisk syke barn. Nyere norsk og internasjonal forskning viser at én av fire fedre sliter med posttraumatiske stressforstyrrelser etter at barnet har fått diagnose på alvorlig kronisk sykdom (Ribi, Volrath m.fl. 2007).

Syv av ti menn og kvinner i alderen 45 til 65 år med foreldre i live gir praktisk hjelp og/eller pleie til sine foreldre, samtidig som de er yrkesaktive. Levekårsundersøkelsens tverrsnittsundersøkelse i 2002 (SSB) viser at om lag 1/3 av befolkningen over 16 år ga regelmessig ulønnet hjelp til foreldre eller andre. Mest hjelp (5 timer pr uke) ble gitt av menn over 67 år og kvinner i aldersgruppen 45-66 år. Det er verdt å merke seg at i de eldste aldersgruppene er det flere menn enn kvinner som gir slik ulønnet hjelp, og at det for enkelte aldersgruppers vedkommende er slik at menn gir like mye og mer hjelp enn kvinner. Det synes som om kvinner i større grad tar hånd om omsorgen for egne barn, mens menn i større grad tar hånd om omsorgen for foreldrene.

Omsorg og ansvar for arbeidskamerater har stått sentralt i menns arbeidskultur. Omsorg har ofte vært "bygget inn" som en del av opposisjon mot ledelsen blant mannlige lønsmottakere. Et generelt inntrykk er at menn ikke i tilstrekkelig grad er opptatt av egenomsorg. Dels kan dette ha sammenheng med tradisjonelle stereotyper om maskulinitet. I idealbildet av den tøffe, utholdende og sterke mannen synes det å være liten plass til et fokus på egne omsorgsbehov. Dette eksemplifiseres blant annet også ved menns dårlige oppfølging av egen helse.

Fedre med minoritetsbakgrunn og sosial inkludering

Fedre med minoritetsbakgrunn er ikke en ensartet gruppe. De samme problemstillingene som gjør seg gjeldende for fedre med majoritetsbakgrunn, gjør seg ofte gjeldende, enten det er snakk om farskap, utdanning, forhold til vold og helse. Fellesnevneren eksisterer like fullt. En fellesnevner er forholdet til majoritetsbefolkningen. Fedre med minoritetsbakgrunn blir kjønnnet og stereotypifisert på spesielle måter i offentlige og private ordskifter.

Det er et offentlig uttrykt ønske å inkludere alle, også den etniske minoritetsbefolkningen, i velferdssamfunnets ordninger. På tross av dette er ikke alle av velferdssamfunnets ordninger like tilgjengelig for alle menn med innvandrerbakgrunn. Dette gjelder blant annet foreldrepermisjonen og fedrekvoten. Bruken av ordningen er avhengig av at mødrene arbeider eller studerer. Siden mange kvinner med minoritetsbakgrunn ikke har lønnet fulltidsarbeid, er det mange fedre med innvandrerbakgrunn som ikke har krav på ordningene. En rapport fra Reform (2008) peker på de utfordringene samfunnet står overfor når det gjelder både å skulle stimulere til økte papparettigheter til menn med minoritetsbakgrunn og samtidig stimulere mødre med minoritetsbakgrunn til yrkesaktivitet.

I 2009 publiserte Reform rapporten Minoritetsfarskap i helseNorge, om møter mellom fedre med innvandrerbakgrunn og norske helsestasjoner. Studien bak rapporten viser at stadig flere fedre benytter seg av tilbudene ved helsestasjonen, og at fedre med innvandrerbakgrunn i større grad enn andre fedre er til stede ved tjenesten. Men fedre møter fortsatt en del utfordringer når det gjelder å finne sin plass ved helsestasjonen, og for fedre med innvandrerbakgrunn kan disse utfordringene være ekstra krevende. En viktig utfordring synes å være erkjennelsen av at menn med minoritetsbakgrunn som hovedregel har en genuin interesse i å være omsorgsgiver for sine barn på linje med menn med majoritetsbakgrunn.

Færre menn blir fedre – og samtidig er fedre mer til stede

Det fødes i dag flere barn i Norge enn på lenge. Statistiske sammenlikninger viser dog at det er færre menn som blir fedre enn tidligere. I en artikkel basert på tall fra Statistisk sentralbyrå slår forsker Kari Skrede (2005) fast at høyt utdannede menn med høy inntekt har større sannsynlighet for å bli fedre før de er 40 år. Barnløsheten ved 40 års alder har økt mye mer for menn enn for

kvinner, og i dag er drøye 25 prosent av menn i 40 årene barnløse. Det er et høyt tall. Det ligger et paradoks her, i og med at fedre har et fremtredende fokus i dagens politikktutforming samtidig som de i antall blir færre. Resultatet blir et "krympende faderskap", det vil si at færre menn blir fedre.

Skrede forklarer utviklingen med at økt likestilling har ført til større (økonomisk) selvstendighet for kvinner, slik at de kan stille større krav til potensielle partnere. Høyt utdannede kvinner foretrekker ofte menn med like høy eller høyere utdanning. De velger også helst menn som er gode forsørgere, og som er villige til og motiverte for å påta seg foreldreansvar. Selv om antallet menn med lang utdanning er høyere enn kvinner med lang utdanning, er det nemlig færre menn enn kvinner i de yngre generasjoner som ifølge Statistisk sentralbyrå ønsker seg barn. På samme tid bosetter ofte menn med høyere utdanning seg i mindre sentrale kommuner, mens høyt utdannede kvinner hyppigere bosetter seg sentralt. Dermed er utvalget av menn som både har lang utdanning, god inntekt og ønsker seg barn og som bor i sentrale kommuner begrenset. Høyt utdannede kvinner har dermed et mindre partnerutvalg. Enkelte kvinner foretrekker kanskje derfor menn som har høy utdanning, god inntekt og barn fra tidligere forhold fremfor en barnløs mann uten like høy utdanning og inntekt. Skrede (2005, s.11) skriver: "Da kan også en "pent brukt" mann med gode ressurser være mer interessant som makevalg enn en "ubrukt mann" med dårlige ressurser."

Fedre etter samlivsbrudd

Som en følge av at fedre i dag har en mer aktiv omsorgsrolle enn tidligere, ser man en klar tendens til at fedre ønsker å opprettholde nær kontakt med barna etter et eventuelt samlivsbrudd. Samtidig vet vi at 80 prosent av barn som opplever foreldrenes samlivsbrudd blir boende hos mor. 10 prosent bor hos far og 10 prosent har delt fast bosted. Det er ingenting som tyder på at dette bildet endrer seg dramatisk. Antallet foreldre som lar barna ha delt bosted øker noe (fra 4 prosent i 1996), men man kan spørre seg om en økning her er å etterstreve.

I likestillingsgranskinga (2007) er 39 prosent av spurte fedre redd for å miste kontakten med barna ved et eventuelt brudd – mot bare 13 prosent av mødrene. Fra et mannspolitisk ståsted er det bekymringsfullt at satsningen på likestilling og menn i norsk familiepolitikk ikke gir seg utslag i en likere deltakelse i omsorgen for barna etter samlivsbrudd. Eller for å si det på en annen måte: hvorfor følger foreldre en så pass kjønnsstradisjonell måte å organisere foreldreskapet på etter at de går fra hverandre som de faktisk gjør? Er det hos foreldrene man

finner svar på dette, eller ligger noe av svaret i en strukturelt bestemt "kjønnskonservatisme" hos bl.a. arbeidsgivere, meklings- og rettsapparat? En jevnere fordeling av barnas bosted blant fedre og mødre vil sannsynligvis være et tydeligere tegn på et likestilt foreldreskap enn et økende antall barn med delt bosted. Og kanskje vil det også være bedre for barna.

Et aktivt farskap

Er fedre blitt mer eller mindre viktige i dag? Betydningen av nye, omsorgsfulle farskap vil i stadig økende grad gjøre seg synlig i årene som kommer. Gevinster for fedrene selv, likestillingen av kjønnene i arbeids- og familieliv og ikke minst for barns relasjoner til fedre og andre omsorgspersoner vil vise seg.

Omsorg handler om kompetanse, ikke evner – og menn og kvinner trenger i like stor grad kompetanse for å yte god omsorg. Dette krever en likestilt tilrettelegging og habilitering. Vi har i Norge et manglende system og en manglende kultur for integrering av far i forberedelser til foreldreskapet. Økt fokus innen forskning, politikktutvikling, arbeidsledelse og helsevern på farskapets rammevilkår og innhold vil kunne gi menn nye rom til å definere det gode, omsorgsfulle farskap. Reform er i ferd med å utvikle Papparingen, et samtalegruppetilbud for nybakte fedre, i samarbeid med Voksenopplæringsforbundet. Målet er å etablere en arena for samtaler og nettverksbygging omkring farsrolle basert på menns egne erfaringer. Tilbudet som skal være landsdekkende, vil bli organisert i samarbeid med familievern, helsestasjoner og andre mulige lokale aktører. Prosjektet er finansiert av Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet og vil bli implementert i løpet av 2010/2011.

Nye impulser til utformingen av farskap kommer til fra nye grupper av fedre i Norge innenfor minoritetsgrupper av både seksuell og etnisk/kulturell art. Hvordan ulike måter å tenke om eller utøve farskap på vil påvirke hverandre, gjenstår å studere og diskutere. Her mangler vi både kunnskap og tall. Men at farskap i Norge i dag er et mangfoldig felt i hurtig bevegelse råder det liten tvil om.

Det å bli far er ikke noe som følger automatisk av det å være mann. Det handler i 2009 om så mye mer enn å ha forplantersevne eller ikke – ikke minst handler det om individuelle og strukturelle valg. Her må menn på banen for å definere sin rolle som sosiale individer og sosial gruppe – som kjønn. Denne defineringen må gjøres ut ifra tydelige sammenhenger mellom kjønn, mann og rollen som far, ikke bare i forhold til rettigheter og ansvar men også gjennom et eierskap til omsorgsbegrepet og konkret utøvelse av omsorg.

Når Reform har undersøkt hvilken kunnskap vi har om fedres omsorg i et livsløpsperspektiv, finner vi store hull. Vi vet lite i dag om hvordan fedre yter omsorg for sine barn ut over småbarnsperioden. Hvorfor fedre tilsynelatende er lite på banen i oppfølging av barnas utdanning i perioden mellom barnehage og de høyere trinn på ungdomsskolen, har vi mangelfull kunnskap om. Vi vet videre lite om hvordan skolebarn og tenåringer nyttiggjør seg av sine fedre i tiden mellom foreldremøtene. Skyldes dette trange definisjoner av hva omsorg er? Er tradisjonelle mannlige måter å engasjere seg i barn og nære omgivelser på definert ut av rådende forståelser av omsorg? Fører endrede rammebetingelser for farskap til endring i mønstre for tidsbruk og omsorgsutøvelse? For å få et helhetlig bilde av fedres omsorg trenger vi mer informasjon om samspillet mellom barn og fedre gjennom hele livsløpet, fra graviditeten til graven. Slik ny kunnskap vil også kunne bidra til nye definisjoner og debatter omkring hva mannlige omsorg er og hvordan den best kan ytes.

Ikke svartmaling av den andre

Vi har ingen tro på å sette kjønnene opp mot hverandre i dette spørsmålet. Det er i hvert fall ikke i barnas interesse. Tvert om viser forskning at også mødrene trives bedre dersom fedrene bruker en større del av fødselspermisjonen. I mange av dagens unge par har likestilling blitt normen, og omsorgen for barna er ikke lenger et ensidig kvinneprosjekt. Også kvinnene tjener på at menn tar større del av omsorgen, de vurderer samlivet som bedre, og har høyere trivsel.

Dermed blir det viktig å ikke oppmuntre til gammeldagse stereotypier om at menn ikke kan, bare syter, eller bare er selvpoptatte. Akkurat som det er viktig å bekjempe oppfatningen om at kvinner i yrkesliv og karriere blir kalde, harde, og vanskelige. Dette er jo to sider av samme sak. Den delen av den norske kjønnsdebatten som handler om hvem som har mest skyld, eller hvordan fremgang for den ene part betyr tilbakegang for den andre, med ditto stereotypier og svartmaling av den andre parten, er noe vi med fordel kan legge bak oss. Da er det mer spennende å se på den empiriske virkeligheten som viser mange par som prøver mer lik deling av omsorg, og som trenger støtte for å kunne gjøre frie valg i denne retningen. Ikke terping på hvor skummelt det er å krysse den tradisjonelle kjønnsarbeidsgrensen, eller uthenging av de som prøver.

Til tross for yngre fedres merkbart økte engasjement i omsorgen for egne barn, gjenstår det likevel mye før foreldreskapet i praksis er likestilt i Norge. Fortsatt tar kvinner et hovedansvar for barna og husholdet, og små-

barnsfedre er den gruppen som arbeider mest utenfor hjemmet.

Menn selv tar ikke tilstrekkelig ansvar for å ivareta omsorgsoppgavene til egne barn, men overlater bevisst/ubevisst omsorgsansvar til kvinner. De kommunale velferdstjenester mangler et kjønnsperspektiv på sin kontakt med foreldre gjennom å ikke være bevisst på hvordan trekke med begge foreldre i forhold til samarbeid mellom foreldre og helsestasjon, barnehage og skole. Også i parrelasjonen er det motstand. I en nordisk undersøkelse (Norden, 2000) om menn og likestilling er bare 13 prosent av kvinnene interessert i å overlate mer av ansvaret for AS Familien til mannen. I likestillingsgranskinga (2007) er 61 prosent av de spurte kvinnene enige i utsagnet "menn slipper ikke til som likeverdige bidragsytere i husarbeid og omsorg for små barn" – mot bare 52 prosent av mennene. Dette skal vi selvfølgelig ikke tolke som at kvinner har skylda for at menn ikke involverer seg mer, men det kan tyde på at mange kvinner på den ene side ønsker likestilling og balanse i arbeidslivet, og på den andre side samtidig bidrar til å opprettholde et tradisjonelt kjønnsrollemønster hjemme.

Viktig å være alene

Studier viser at måten fedre er hjemme i foreldrepermisjon på har mye å si for hva de lærer og i hvor stor grad de utvikler sin omsorgskompetanse. Ved å være hjemme alene i en lengre sammenhengende periode, mens mor går på jobb, får fedre mulighet til å utvikle et eget omsorgsrepertoar (Brandth og Kvande, 2003). Forskning viser at menn som har vært alene hjemme under fødselspermisjonen, følger bedre opp barna sine senere enn de som ikke hadde hatt aleneansvar for barnet i denne perioden. Likestillingsgranskinga (2007) støtter et slikt funn. Det kan videre påvises andre interessante ringvirkninger av at fedre tar sin del av foreldrepermisjonen alene. Foreldre som deler permisjonstiden likere mellom seg, får flere barn og har en lavere skilsmisserate enn andre familier. En undersøkelse viser 30 prosent lavere risiko for samlivsbrudd i familier der foreldrene deler permisjonen (Olah, 2001). Den intimiteten til barnet som blir skapt i permisjonstiden, gir en vedvarende nær tilknytning til barnet. Den langsomme tiden (Brandth og Kvande, 2005) er å foretrekke fremfor tid sammen – i et likestillingsperspektiv.

Litteratur

- Allen, J. P.; Hauser, S. T.; Bell, K. L. & O'Connor, T. G. (1994): Longitudinal assessment of autonomy and relatedness in adolescence. Family interactions as predictors of adolescent ego development and self-esteem. *Child Development*, 65, 179-194.
- Alvsvåg, H.; Anderssen, N.; Gjengedal, E. & Råheim, M. (red.) (1997): *Kunnskap om kropp og kultur*. Gyldendal, Oslo.
- Andersen, A. (2003): *Menn skaper rom for foreldreskap og familie*. Doktoravhandling. Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, Trondheim.
- Andersson, K. (1997): *Far som tidlig samspillspartner. En kvalitativ studie av fedre som har deltatt i fedregrupper*. Hovedoppgave. Universitetet i Oslo.
- Anstorp, T. & Axelsen, E. (red.) (1990): *Menn i forandring. En tydeliggjøring av problemer og utviklingsmuligheter*. Tano, Oslo.
- Askland, L. & Sataøen, S. O. (red.) (1998): *Hva skal vi med menn? Om betydningen av menn i pedagogisk arbeid med barn*. Pedagogisk Forum, Oslo.
- Bjerrum Nielsen, H. & Rudberg, M. (1989): *Historien om jenter og gutter. Kjønnssosialisering i et utviklingspsykologisk perspektiv*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Blankenhorn, D. (1995): *Fatherless America. Confronting Our Most Urgent Social Problem*. Harper Collins, New York.
- Blikstad, E. (1992): *Heimevernet. Fedre og barn på nye eventyr*. Pax, Oslo.
- Blikstad, E. (1994): *Når menn blir fedre. Et knallhardt for-svar for myke verdier*. Pax Forlag, Oslo.
- Blikstad, E. (1998): *Han skal vende fedrenes hjerter til barna*. I: Magerøy & Weyde.
- Bly, R. (1992): *Mannen*. Gyldendal, Oslo.
- Booth, A. & Crouter, A. C. (eds.) (1998): *Men in Families. When Do They Get Involved? What Difference Does It Make?* Lawrence Erlbaum, Mahwah, New Jersey.
- Brandth, B. & Kvande, E. (1991): *Når likhet blir ulikhet. Foreldres forhandlinger om barneomsorg*. I: Haukaa, R. (red.)
- Brandth, B. & Kvande, E. (1996): *Nye fedre i likestilte familier*. I: Brandt, B. & Moxnes, K. (red.)
- Brandth, B. & Kvande, E. (1998): Masculinity and child-care. The reconstruction of fathering. *Sociological Review*, 2.
- Brandth, B. & Kvande, E. (2003): *Fleksible fedre. Maskulinitet, arbeid, velferdsstat*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Brandth, B. og Kvande, E. (2005): *Valgfri eller øremerket permisjon for fedre?* Gyldendal akademisk, Oslo.
- Brandth, B.; Bungum, B. & Kvande, E. (red.) (2005): *Valgfrihetens tid. Omsorgspolitik for barn møter det fleksible arbeidslivet*. Gyldendal, Oslo.
- Brandth, B. & Moxnes, K. (red.) (1996): *Familie for tiden. Stabilitet og forandring*. Tano Aschehoug, Oslo.
- Brandth, B. & Øverli, B. (1998): *Omsorgspermisjon med «kjærlig tvang». En kartlegging av fedrekvoten*. ALL-FORSK, Trondheim.
- Brantsæter, M. (1992): Har vi ett farlig og ett ufarlig kjønn? *Materialisten*, 3.
- Breivik, P. C. (1993): *Hjemmearbeidende fedre. En kvalitativ studie*. Hovedoppgave. Universitetet i Bergen.
- Brooks, G. (1998): *A New Psychotherapy for Traditional Men*. Jossey-Bass, San Francisco.
- Brøgger, J. (1995): *Forsvarstale for mannen*. Damm, Oslo.
- Burgess, A. (1997): *Fatherhood Reclaimed. The Making of the Modern Father*. Vermilion, London.
- Burgess, A. & Ruxton, S. (1996): *Men and Their Children. Proposals for Public Policy*. Institute for Public Policy Research, London
- Cabrera, N.J.; Tamis-Lamomda, C.S.; Bradley, R.H.; Hof-fart, S. & Lamb, M. E. (2000): Fatherhood in the twenty-first century. *Child Development*, 71, 127-136.
- Canfield, K. (1996): *The Heart of a Father. How Dads Can Shape the Destiny of America*. Northfield Publishing, Chicago.

- Close, E. (1995): *A Man's World. How Real Is Male Privilege – and How High Is Its Price?* Harper Collins, New York.
- Connell, R. W. (1995): *Masculinities*. Polity Press, Cambridge.
- Cowan, P. A. & Cowan, C. P. (2009): Couple relationships: a missing link between adult attachment and children's outcomes. *Attachment and human development*, 11, 1-4.
- Dahl, S. (2007): *Triste kvinner, tøffe menn – om kjønn og psykisk helse*. I: Schei, B. & Bakketeig, L. S. (red.)
- Dahle, R. (1997): *Med kjønnsblikk på helsevesenet*. I: Alvsvåg, H.; Anderssen, N.; Gjengedal, E. & Råheim, M. (red.)
- Dahlen, L. R. (2001): *Samlivsbrudd et kjønn problem? En kvalitativ studie av grunner til samlivsbrudd i homofile og lesbiske forhold*. Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, Trondheim
- Daniels, C. R. (ed.) (1998): *Lost Fathers. The Politics of Fatherlessness in America*. St. Martin's Press, New York.
- Danielsen, K. (1992): *Slike gutter. Eldre menn forteller om sitt liv*. Pax, Oslo.
- Danielsen, K. (1995): Om å sørge for seg selv og andre. En analyse av endringer i den ekteskapelige relasjon basert på livshistorisk materiale. *Sosiologisk tidsskrift*, 2.
- Datland, S. O. & Herlofsen, K. (2005): *Flere skilte, svekket familiesamhold?* NOVA rapport, nr.11/05, Oslo.
- Deering, C. G. & Gannon, E. J. (2005): Gender and psychotherapy with traditional men. *American Journal of Psychotherapy*, 59, 4: 351-360.
- Duncan, B. L.; Miller, S. D. & Sparks, J. A. (2004): *The Heroic Client* (revised ed.). John Wiley, San Francisco.
- Ellingsæther, A. L. (1994): *Dobbeltarbeidende mødre og familieskulkende fedre? De nye foreldreskapene*. I: Frønes, I. & Hompland, A. (red.)
- Ellingsæter, A. L. & Leira, A. (red.) (2004): *Velferdsstaten og familien. Utfordringer og dilemmaer*. Gyldendal, Oslo.
- Enns, M. W.; Cox, B. J. & Larsen, D. K. (2000): Perception and parental bonding and symptom severity in adults with depression: Mediation by personality dimensions. *Canadian Journal of Psychiatry*, 45, 263-268.
- Evans, T. D.; Frønes, I. & Kjølsvold, L. (red.) (1994): *Velferds-samfunnets barn*. Gyldendal, Oslo.
- Ericsson, K. (1992): *Kjønsspillet*. Cappelen, Oslo.
- Evenshaug, O. & Hallen, D. (1984): *Barne- og ungdomspsykologi*. Gyldendal, Oslo.
- Evenshaug, O. & Hallen, D. (1997): *Familiepedagogikk. Oppdragelsens hva, hvordan og hvorfor*. Gyldendal, Oslo.
- Feldman, S. S. & Nash, S. C. (1978): Interest in babies during young adulthood. *Child Development*, 49, 617-622.
- Fjeldstad, T. (2005): Samtaler med fedre. *Fokus på familien*, 33, 4, 84-100.
- Fox, N. A.; Kimmerly, N. L. & Schafer, W. D. (1991): Attachment to mother/attachment to father: A meta-analysis. *Child Development*, 62, 210-225.
- Frodi, A. M.; Lamb, M. E. et al. (1978): Fathers' and mothers' responses to faces and cries of normal and premature infants. *Developmental Psychology*, 14, 490-498.
- Frønes, I. & Hompland, A. (red.) (1994): *Den nye barne- og familieboke. 20 spørsmål om familiebildene*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Frønes, I. (2005): *Annerledeslandet*. Gyldendal, Oslo.
- Fuglerud, Ø. (red.) (2004): *Andre bilder av "de andre"*. Transnasjonale liv i Norge. Pax forlag, Oslo.
- Glennon, W. (1995): *Fathering. Strengthening Connection With Your Children No Matter Where You Are*. Conari Press, Berkeley.
- Godal, B. (1997): *Fedre i forandring? En sosiologisk analyse av familiepolitikk, fødeselspermisjonsordninger og faderskapet*. Hovedoppgave. Universitetet i Oslo.
- Good, G. E.; Thomson, D. A. & Brathwaite, A. D. (2005): Men and therapy: critical concepts, theoretical frameworks and research recommendations. *Journal of Clinical Psychology*, 61, 6, 699-711.
- Gulbrandsen, L. M. (2000): *Samspill mellom barn som kjønnskapede og kjønnskaperende prosesser. Et analytisk perspektiv*. I: Haavind, H. (red.)
- Halpern, D. F. (2000): *Sex Differences in Cognitive Abilities*. Lawrence Erlbaum, London

- Hareide, B. J. (1998): *Hva er fedre egentlig godt for? Om menn, barn og oppdragelse*. I: Magerøy & Weyde.
- Hareide, B. J. & Emanuelsen, A. (2002): "Det er jo dette livet handler om!" Delrapport 1, Ungdoms framtidige familie- og samliv. Samlivssenteret, Modum Bad, Vikersund.
- Hareide, B. J. & Moe, J. B. (2006): *Menn og fedre. Informasjon og veiledning for fedre*. Program for foreldreveiledning. Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet, Oslo.
- Hareide, D. (2006): *Konfliktmegling - et nordisk perspektiv*. Spartacus Forlag, Oslo.
- Hart, J. L. (1998): *Becoming a Father*. Health Communications, Deerfield Beach, Florida.
- Haugen, G. M. D. (2007): *Divorce and post-divorce family practice: The perspective of children and young people*. Doctoral thesis, NTNU, Trondheim.
- Haugli, T. (2003): *Nordisk samarbeid og utfordringer knyttet til innholdet i begrepet barnets beste*. Rapport fra ekspertmøte i Tromsø 29-31 januar 2003 på oppdrag fra Barne- og familiedepartementet og Nordisk Ministerråd. Skriftserie nr. 56. Universitet i Tromsø.
- Haugli, T. (2004): Til barnets beste. Familiemønster i endring. *Kirke og Kultur*, 3, 345-360.
- Haukaa, R. (red.) (1991): *Nye kvinner - nye menn*. Ad Notam Gyldendal, Oslo.
- Haukaa, R. & Holter, Ø. G. (1990): *Mannlighet og forståelse*. Rapport fra en konferanse om menn og forskning. NORAS, Oslo.
- Helskog, G. H. & Lærum, K. T. (red.) (2007): *Fortsatt foreldre. Godt nok samarbeid etter samlivsbrudd*. Modum Bad - Samlivssenteret, Vikersund.
- Hjort, K. & Nielsen, S. B. (red.) (2003): *Mænd og omsorg*. Hans Reitzels Forlag, København.
- Holst, S. (1993): *Men menn-. Om kjønn i arbeidslivet*. Aschehoug, Oslo.
- Holter, H. (1996): *Hun og han. Kjønn i forskning og politikk*. Pax, Oslo.
- Holter, Ø. G. (1989): *Menn*. Aschehoug, Oslo.
- Holter, Ø. G. (1994): Likeverd 1994? Inntrykk fra en undersøkelse av familieforhold og holdninger til likestilling. *Sosiologisk tidsskrift*, 2, nr. 4, 303-316.
- Holter, Ø. G. (1997): *Gender, patriarchy and capitalism. A social forms analysis*. Arbeidsforskningsinstituttet, Oslo.
- Holter, Ø. G. (1998): *En mer »barnevennlig« mannlighet? Om menn, barn og likestilling*. I: Askland, L. & Sataøen, S. O.
- Holter, Ø. G. (2000): *Arbeidsdelingen mellom kvinner og menn i arbeid og familie*. Friundervisningens forlag, Oslo.
- Holter, Ø. G. (2003): *Can men do it? Men and gender equality - the Nordic experience*. Temanord 2003:510, Copenhagen.
- Holter, Ø. G. (2006): De nye fedrene og kjønnskontraktens forvandling. *Tidsskrift for Norsk Psykologforening*, 43, 7.
- Holter, Ø. G. (red.) (2007): *Män i rörelse. Jämställdhet, förändring och social innovation i Norden*. Gidlunds Förlag, Stockholm.
- Holter, Ø. G. & Aarseth, H. (1993): *Menns livssammenheng*. Gyldendal, Oslo.
- Holter, Ø. G. & Frøberg, S. (1999): *Mannsforskning i Norge. En forskningsoversikt. En litteraturliste*. Norges forskningsråd, Oslo.
- Holter, Ø. G.; Svare, H. & Egeland, C. (2007): *Survey om likestilling og livskvalitet*. Arbeidsforskningsinstituttet, Oslo.
- Holter, Ø. G.; Svare, H. & Egeland, C. (2009): *Gender Equality and Quality of Life. A Norwegian perspective*. NIKK.
- Holthe, V. G. (1996): *Foreldrerett. Om trygghet og overbevisning i foreldrerollen*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Hundeide, K. (2003): *Barns livsverden*. Cappelen forlag.
- Hvistendahl, M. (1994): Menn som medforeldre. En kvalitativ intervjuundersøkelse av småbarnsfedre. *Tidsskrift for Norsk Psykologforening*, 31, 784-797.
- Haaland, T.; Clausen, S.-E. & Schei, B. (2005): *Vold i parforhold - ulike perspektiver*. NIBR-rapport 2005:3, Oslo.
- Haavind, H. (1973): *Myten om den gode mor*. Pax Forlag, Oslo.

- Haavind, H. (1987): *Liten og stor. Mødres omsorg og barns utviklingsmuligheter*. Universitetsforlaget, Oslo
- Haavind, H. (red.) (2000): *Kjønn og fortolkende metode*. Gyldendal, Oslo.
- Haavind, H. (2006): Midt i tredje akt? Fedres deltakelse i det omsorgsfulle foreldreskap. *Tidsskrift for Norsk Psykologforening*, 43, 683-693.
- Jalmert, L. (2005): Vad er best for de yngste barnen? Analys til Foreldreforsäkringsutredningen. I: SOU 2005:73 *Reformerad förelärforsäkring*. Stockholm.
- Jensen, A.-M. (1992): *Det vaklende faderskapet. Barns familier etter samlivsbrudd*. NIBR-rapport 1992:9. Oslo.
- Jensen, A.-M. & Clausen, S.-E. (1997): *Samvær og fravær. Foreldres kontakt med barn de ikke bor sammen med*. NIBR-notat 1997:103, Oslo.
- Jensen, A.-M.; Backe-Hansen, E.; Bache-Wiig, H. & Heggen, K. (red.) (1999): *Oppvekst i barnets århundre*. Gyldendal, Oslo.
- Jensen, E. (1994): Sinte kvinner, fjerne menn. Refleksjoner over debatten om Robert Bly. *Dyade*, 4.
- Kammen, M. (1996): *Tenke det, ønske det, ville det med... men gjøre det? En studie av hvordan kvinner og menn i parforhold opplever fordelingen av husholdsarbeidet*. Hovedoppgave, Universitetet i Oslo.
- Kimmel, M. (1996): *Manhood in America*. The Free Press, New York.
- Kitterød, R. H. & Kjelstad, R. (2004): *Foreldres arbeidstid 1991-2001*. Statistisk sentralbyrå, Oslo.
- Kitterød, R. H. (2005): *Han jobber, hun jobber, de jobber. Arbeidstid blant par av småbarnsforeldre*. Rapport 1005/10. Statistisk sentralbyrå, Oslo.
- Kjær, A.-K. B. (2003): *Menns opplevelse av samlivsvansker*. Hovedoppgave i psykologi, Universitetet i Tromsø.
- Klyve, A. (2009): *Sinte unge menn – i kunnskapssamfunnet*. Folio forlag, Nesttun.
- Kraemer, S.; Steele, H. & Holmes, J. (2007): A tribute to the legacy of John Bowlby at the centenary of his birth. *Attachment and Human Development*, 9(4), 303-306.
- Kreftforeningen (2007): *Menn og kreft – Innsiktsrapport*. Oslo.
- Lamb, M. E. (1997): *The Role of the Father in Child Development*. 3. edition. John Wiley & Sons, New York.
- Lambert, M. J.; Garfield, S. L. & Bergin, A. E. (2004): *Handbook of Psychotherapy and Behavioral Change*. J. Wiley, New York.
- Levant, R. F. (1995): *Masculinity Reconstructed. Changing the Rules of Manhood*. Plume Books, New York.
- Levant, R. F & Pollack, W. S. (eds.) (1995): *A New Psychology of Men*. Basic Books, New York.
- Levine, J. & Pitt, E. W.: *New Expectations: Community Strategies for Responsible Fatherhood*. Families and Work Institute, New York.
- Lilleaas, U.-B. (2006): Det sterke kjønns sårbarhet. *Sosio-logisk tidsskrift*, nr 4.
- Lindvåg, A. J. & Thoresen, S. (1990): *Kjønnsnøytral terapi – den umulige oppgaven. En studie som belyser den betydning klientens kjønn har for terapeutens atferd i terapier med par*. Hovedoppgave, Universitetet i Oslo.
- Lindvåg, A. J. & Thoresen, S. (1994): *Kjønnsnøytral terapi – den umulige oppgaven*. *Tidsskrift for Norsk psykologforening*, 31, 852-871.
- Lorentzen, J. (1998): *Mannlighetens muligheter*. Aschehoug, Oslo.
- Lorentzen, J. (1998): *Menn i barnas hverdag*. I: Askland, L. & Sataøen, S. O.
- Lorentzen, J. (2004): *Maskulinitet. Blikk på mannen gjennom litteratur og film*. Spartacus, Oslo.
- Lorentzen, J. & Løkke, P. A. (1990): Ansvaret for den andre. Om mannens etiske potensiale. *Sosiologi i dag*, 20, 3, s. 50-65.
- Lorentzen, J. & W. Mühleisen (red.) (2006): *Kjønnsforskning. En grunnbok*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Løkke, P.A. (1994): Den forkomne gutten i mannen. *Sinnets helse*, 74, 2, 22-25.
- Løkke, P. A. (1997): Mann i forandring. *Sinnets helse*, 182, 6, 10-13.

- Løkke, P. A. (2000): *Farsrevolusjonen. Fedre og maskulinitet i en ny tid*. Pax, Oslo.
- Madsen, S.Aa.; Munck, H. & Tolstrup, M. (1999): *Fædre og fødsler*. Frydenlund, København.
- Madsen, S.Aa., Lind, D. & Munck, H. (2002): *Fædres tilknytning til spædbørn*. Hans Reitzels Forlag, København
- Magerøy, L. I. & Weyde, J. E. B. (red.) (1998): *Fars bok. Om menn, barn og oppdragelse*. IKO-forlaget, Oslo.
- Mannifest (1988): *Førebels statusrapport fra mannsrolleutvalet*. Forbruker- og administrasjonsdepartementet, Oslo.
- Marsiglio, W. (ed.) (1995): *Fatherhood. Contemporary Theory, Research, and Social Policy*. Sage, Thousand Oaks, California.
- Marsiglio, W.; Amato, P.; Day, R.D. & Lamb, M. E. (2000): Scholarship on fatherhood in the 1990s and beyond. *Journal of Marriage and the Family*, 62, 1173-1191.
- Medhus, A. (1996): *Hvor ulike er vi? Om biologiske kjønnsforskjeller*. Gyldendal, Oslo.
- Meth, R. L. & Pasick, R. S. (1990): *Men in Therapy: The Challenge of Change*. Guilford, New York.
- Nash, J. (1976): *Historical and social changes in the perception of the role of the father*. I: Lamb.
- Newberger, E. H. (2000): *The Men They Will Become. The Nature and Nurture of Male Character*. Bloomsbury, London.
- Nielsen, H. B. & Rudberg, M. (1991): *Historien om jenter og gutter. Kjønnssosialisering i et utviklingspsykologisk perspektiv*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Nilsson, B. (1999): *Maskulinitet. Representation, ideologi och retorik*. Borea förlag, Umeå.
- Norddal, H. M. & Stiles, T. C. (1997): Perceptions of parental bonding in patients with various personality disorders, lifetime depressive disorders and healthy controls. *Journal of personality disorders*, 11, 4, 391-402.
- Nordisk Ministerråd (2000): *Kan menn? Menn og likestilling i arbeidslivet – et idédokument*. Nord 2000:24, København.
- Norges offentlige utredninger (1991): *Mannsrolleutvalgets innstilling*. NOU 1991:3, Oslo.
- Norges offentlige utredninger (2008): *Med barnet i fokus*. NOU 2008:9, Oslo.
- Oftung, K. (1993): *Menn og endring. En analyse av argumenter om mannsrollen og omsorgspraksis i den offentlige debatt*. Hovedoppgave, Universitetet i Oslo.
- Oftung, K. (red.) (1994): *Menns bilder og bilder av menn. En debattbok om menn og likestilling*. Likestillingsrådet, Oslo.
- Oftung, K. (1997): Mannsforskning. *Kvinneforskning*, nr. 3-4, 67-73.
- Oftung, K. (2009): *Skilte fedre – omsorg, mestring og livskvalitet*. Unipub, Oslo.
- Olah, L. Sz. (2001): Gender and family stability. *Demographic Research*, 4, art. 2.
- Olsen, B.M. (2005): *Mænd, orlov og arbeidspadskultur*. Socialforskningsinstituttet, København.
- Ottosen, M. H. (2006): In the name of the father, the child and the holy genes. *Acta Sociologia*, 49(1), 29-46.
- Palkowitz, R. (1985): Fathers' birth attendance, early contact, and extended contact with their newborns: A critical review. *Child Development*, 56, 392-406.
- Palkowitz, R. (2002): *Involved Fathering and Men's Adult Development: Provisional balances*. Lawrence Erlbaum, Mahwah, N.J.
- Parke, R. D. (1996): *Fatherhood*. Harvard University Press, Cambridge.
- Pedersen, W. (1992): Foreldrerelasjoner målt med PBI, mental helse og adferdsavvik hos ungdom. *Nordisk Psykologi*, 44, 4, 241-255.
- Piros, J. (2008): Menns refleksjoner over erfaringer i parterapi – Hva stimulerer til positive endringer? *Fokus på familien*, 2, 148-161
- Popenoe, D. (1996): *Life Without Father*. The Free Press, New York.
- Purvis, K. (2002): *Fra boyz til menn*. Universitetsforlaget, Oslo.

- Raundalen, M. (1998): *Et guttefiendtlig samfunn får samfunnsfiendtlig gutteatferd. I: Askland, L. & Sataøen, S. O.*
- Reform (2006): *Får far lov? Barneloven og omsorgsdeling i et likestillingsperspektiv.* Rapport, UiO.
- Reform (2008): *Far gjør – perspektiver på menn og omsorg.* Temahefte nr.2.
- Reform (2008): *Rett hjem pappa – en kvalitativ studie av farskap blant menn med etnisk minoritetsbakgrunn.* Rapport. Oslo.
- Ribi, K.; Vollrath, M. E.; Sennhauser, F. H.; Gnehm, H. E. & Landolt, M. A. (2007): Prediction of posttraumatic stress in fathers of children with chronic diseases or unintentional injuries: a six-months follow-up study. *Child and Adolescent Psychiatry and Mental Health*, 1:16.
- Robertson, J. M. & Fitzgerald, L. F. (1992): Overcoming the masculine mystique: Preferences for alternative forms of assistance among men who avoid counseling. *Journal of Counseling Psychology*, 39, 240-246.
- Rudberg, M. (1997): *Kjærlighetsartikler. Ungdom, kjønn og kjærlighet i forandring.* Aschehoug, Oslo.
- Røed, L.-L. (2002): *Pappaboka.* Cappelen, Oslo.
- Rør, E. (1993): *Når far blir 'mor'... Om menn og omsorg. En kvalitativ studie av hjemmeværende fedre.* Hovedoppgave. Universitetet i Oslo.
- Råkil, M. (red.) (2002): *Menns vold mot kvinner.* Universitetsforlaget, Oslo.
- Saltnes, G. L. (2007): *Minoritetsperspektiver på norsk familievern.* NOVA, Rapport 9/07, Oslo.
- Sataøen, S.O. (2004): *Guteliv – i familien, blant vener, i barnehagen og på skulen.* Gyldendal, Oslo.
- Schei, B. & Bakketeig, L. S. (red.) (2007): *Kvinner lider – menn dør. Folkehelse i et kjønnsperspektiv.* Gyldendal, Oslo.
- Skarsaune, E. (2006): *Mann og muslim i "likestillingslandet": en studie av maskulinitetsforestillinger blant muslimske menn i Oslo.* Masteroppgave, Universitetet i Oslo.
- Skjørten, K. (1994): *Voldsbilder i hverdagen. Om menns forståelse av kvinnemishandling.* Pax, Oslo.
- Skjørten, K. (2005): *Samlivsbrudd og barnefordeling. En studie av lagmannsrettsdommer.* Gyldendal, Oslo.
- Skjørten, K.; Barlindhaug, R. & Lidén, H. (2007): *Delt bosted for barn.* Gyldendal, Oslo.
- Skrede, K. (2005): Foreldreskap i forandring – færre menn blir fedre. *Tidsskrift for kjønnsforskning*, 2, 4-23.
- Smith, L. (2002). *Tilknytning og barns utvikling.* Høyskoleforlaget, Kristiansand.
- Smith, L. (2004). Barnets beste og uttalerett. *Tidsskrift for familierett, arverett og barnevernrettslige spørsmål*, 3-4, 223-231.
- Smith, L. & Ulvund, S. E. (1991): *Spedbarnsalderen.* Universitetsforlaget, Oslo.
- Solnør dal, A. (2007): *Delt bosted for barn under tre år – i lys av tilknytningsteori.* Spesialistavhandling, Norsk Psykologforening, Oslo.
- Sommer, D. (1984): *Når far er hjemme. Om faderrolle, fedre og spædbørn.* Dansk Psykologisk Forlag, København.
- Sommer, D. (1997): *Barndomspsykologi. Utvikling i en forandret verden.* Pedagogisk Forum, Oslo.
- Stortingsmelding nr. 29 (2002-2003): *Om familien – forpliktende samliv og foreldreskap.* Barne- og familiedepartementet, Oslo.
- Stortingsmelding nr. 8 (2008-2009): *Om menn, mannsroller og likestilling.* Barne- og likestillingsdepartementet.
- Svidal, L. J. K. (2006). *Forteljingar om å involvere barn og unge i mekling.* Masteroppgave. NTNU, Trondheim.
- Sætre, S. (2009): Et dukkehjem. *Morgenbladet*, nr. 49, 25.
- Tamres, L. K.; Janicki, D. & Helgeson, V. S. (2002): Sex differences in coping behaviour: A meta-analytic review and an examination of relative coping. *Personality and Social Psychology Review*, 6, 1, 2-30.
- Thorsland, S. (1995): *Alene-fedre. Hva hender når far er alene med barnet?* Hovedoppgave. Universitetet i Trondheim.

Tilden, T.; Hoffart, A.; Sexton, H.; Finset, A. & Gude, T. (in press): The role of specific and common process variables in residential couple therapy. *Journal of Couple and Relationship Therapy*.

Tomorrow's second sex. (1996), *The Economist*, Sept. 28th, 24-26, 32.

Thuen, F. (1997): *Livet etter skilsmissten. Psykologiske reaksjoner på samlivsbrudd*. Rapport nr 1-1997. Universitetet i Bergen, Institutt for samfunnspsykologi.

Thuen, F. (2004): *Livet som deltidsforeldre*. Fagbokforlaget, Bergen

Tysseland, T. (1996): *Farsomsorga i moderne foreldreskap*. Hovedoppgave. Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, Trondheim.

Ulvund, S.E. (1998): *Trenger «mor» å være en kvinne? Om far som tilknytningsperson*. I: Askland & Sataøen.

Viala, E.S. (2006): *Fra par til førstegangsforældre. En undersøgelse af familieliv i udvikling*. PhD-avhandling, Institutt for psykologi, Roskilde Universitetscenter.

Voie, K. S. (2004). *Farskap og samlivsbrudd*. Masteroppgave. Universitet i Tromsø.

Walle, T. M. (2004): *Menn og maskuliniteter i en minoritetskontekst*. I: Fuglerud, Ø. (red.).

Whitehead, S. M. (2002): *Men and Masculinities*. Polity Press, Cambridge.

Wik, G. (2005): *Mord-selv mord i nære relasjoner*. Universitetsforlaget, Oslo.

Øverli, B. & Brandth, B. (1998): *Fedrekvote og nye faderskap*. ALLFORSK. Notat 1998:1.

Øverlid, B. (1989): Fra postmodernisme til husmodernisme. *Samtiden*, 98, 5, 9-13.

Aarseth, H. (1995): Nye menn og troll til kjerringer? En feministisk forståelse. *Kvinneforskning*, 1.

Diktet «Ikkje dytt!», som delvis er gjengitt på side 27, er hentet fra diktsamlingen «Akk ja og ja takk!» av Gudrun Lid Sæther, <http://www.ikkjedytt.no/>

Barne-, ungdoms-
og familiedirektoratet

Barne-, ungdoms-
og familiedirektoratet
Universitetsgata 7
Postboks 8113 Dep.
0032 Oslo
Telefon 46 61 50 00
Faks: 22 98 01 06
E-post: postmottak@bufdir.no

ISBN 978-82-998122-1-4

9 788299 812214

